

RIBNJSKA DOLINA

na Kranjskem.

Popisal

Anton Lésar,

katehet in učitelj slovenščine na ljubljanski c. k. viši realgi.

V Ljubljani.

Natisnil Jožef Blaznik. — Založil A. Lésar.

1864.

25973 a

817

030033350

J. Venc

VVOD.

Malo dolin je na Kranjskem, da bi bile križem svetá bolj znane po imenu, kakor Ribniška, ne ravno po lepoti in rodovitnosti, da si tudi v tem obziru ni zadnja na Kranjskem, niti po velikosti, dolžavi in širjavi, ker je le tri ure hoda dolga in nekoliko čez uro široka tam, kjer je najširja, niti po naravnih znamenitostih, katerih ondi ne nahajaš ravno posebnih, ampak po svojih seljaci, kterim je malo enacih. Komu na Kranjskem ni znano imé Ribničan, bodisi po kupčii ali obrtnii, le Ribničanom lastni, bodisi po brezštevilnih pravlicah, ki so o Ribničanih povsod v ustih že malih otrok, bodisi poslednjič po jeziku, kteremu se marsikteri, skorej zasmehovaje ga, radi posmehujejo.

Pravlice o Ribničanih bi nam dale sicer, misliti, da so zgol tumpici, bedaki in neumni ljudje, ker skorej vse vlečejo poslušavca na smeh, in marsikoga še na zasmeh. Kar se je kdaj kje neumnega zgodilo, se Ribničanu podtika. Temu spisu ni namen preiskavati, od kod da to izhaja; tudi ne zagovarjati jih ali celo skazovati, da se jim tù in tù krivica godí na dobrem imenu, marveč hočem še zapisati nekaj teh pravlic, da se ne pogubé. Bil je čas, ko Ribničanov tudi jest, akoravno zmed njih eden, nisem prav poznal, in marsiktera bridka solzica se mi je milo vternila iz očí in potočila po licih, ko so mi jih v Ljubljani součenci brusili. Toda časi so se spremenili. Ribničane, svoje rojake, sem bolje spoznal, primerjaje jih zlasti s seljaci družih krajev; in kar me je nekdanj dražilo, mi je zdaj ljubo ter mi ušesi prijetno segače in serecé razveseljuje, ker vé, da je le šala, kar pravlice govoré. Da bi bile te pravlice resnica, gotovo ne bi bil Ribničan križem svetá znan in, reči smem, tudi spoštovan, med Slovani in lahi, nemci in madjari.

Da pa oní, ki vedó toliko pripovedovati

od Ribničanov, nekoliko spoznajo nje in njihovo domovino, namenil sem si konec petstoletnice, ki jo je Ribniška duhovnija lani imela ozir svojega vstanovljenja leta 1363 v tem spisu o Ribnici in Ribničanih govoriti v več oddelkih, in sicer:

1. Od kod je imé Ribnica in komu Ribničan pravimo?
2. Kje je Ribniška dolina, ktere so njene njeje in gore?
3. Kteri potoki Ribniško dolino napajajo?
4. Ceste in potje.
5. Selišča, število hiš in prebivavcev.
6. Priimki, ki se nahajajo v Ribniški dolini.
7. Cerkve in duhovnije in nekoliko čertie o njihovi zgodovini.
8. Nekoliko o Ribniškem tergu in gradéh Ribniške doline.
9. Zemljomerski spregled polja, travnikov, gozdov in pašnikov, in nekaj opominov o poljedelstvu, živinoreji, sadjoreji Ribniški.
10. O Ribniški obrtnii in kupčii.
11. Nekaj Ribniških pravlic.
12. Kervava pravda, vsled ktere je bila Marina Sušarkova, zadnja čarovnica na Kranjskem leta 1701 sežgana.

Lepa zahvala vsem častitim gospodom, ki so me v spisovanji tega spisa podpirali; zlasti visokočast. g. Ign. Holzapfelnu, Ribniškemu dekanu, g. Jurju Janežu, duhov. pastirju pri Novištifti, g. Janezu Kaplenku, sodraškemu, in J. Jerinu, bivšemu Dolenjskemu duh. pomočniku; g. Karolu Rudežu, bratu sedanjega lastnika Ribniške grajščine; g. Janezu Dejaku, nadlajtnantu in arcierskemu gardu na Dunaji; g. Petru Cebinu, učitelju v Kranji in g. Adolfu Stamfelnu, davkovskemu asistentu v Ribnici.

I. Od kod je ime Ribnica, in komu Ribničan pravimo?

Opomin. Zemljovid, temu spisu pridjan, nam po širjem svojem obrisu sedanji politični Ribniški okrog predočuje, po tesnejem pa le dolino, kateri pravimo Ribniška.

Imé Ribnica je od besede riba, in dalo se je:

- a) ribnatemu potoku;
- b) pokrajni ali dolini, po kateri se, kakor že Valvazor piše, vijejo ribnati potoki, ki dajejo ondašnjim prebivavcem obilo okusnih in zlatih rib; in
- c) glavnemu kraju ali selu (tergu) te doline.

Imé Ribničan je pa v navadi v štirih pomenih:

- 1) Daljni, t. j. od Ribnice bolj oddaljeni Kranjci, Ribničane (se ve da v najširjem pomenu) imenujejo ne le vseh prebivavcev Ribniške doline, ampak tudi bližnje njih sosede: Dobrépoljce, Slemenec (Gregorčec), Obločane, Ložane, Potočane in še celo Cerkljane. In to ne po zemeljski legi, marveč po jeziku, ker so si vsi leti v govoru jako podobni, t. j. ker besede jako po eni meri zategujejo.

2) Bližnjim sosedom je pa Ribničan (v pravem pomenu), kdor je v Ribniški dolini doma.

3) Ker je Ribniška dolina sedaj v tri duhovnije razdeljena, namreč: 1. v srednjo ali Ribniško, 2. v Dolenjo ali Dolenjsko in 3. v gorenjo ali Sódraško, je Dolenjecem in Sódražanom Ribničan (v duhovnijskem pomenu) le Ribniški duhovljan, župljan ali farman.

4) Ribniška duhovnija ima pa 26 selišč, in sicer 1 terg ki se zove Ribnica in kjer stoji duhovnišna cerkev in 25 vasi; torej so vaščanom Ribničanje (v najtesnejšem pomenu) le teržanje, t. j. prebivavci Ribniškega terga.

V tem spisu nam beseda Ribničan prebivavce vse Ribniške doline pomenja.

II. Kje je Ribniška dolina, ktere so njene meje in goré?

Ribniška dolina — med 32° 14' in 32° 29' izhodnje dolžave, in med 45° 41' in 45° 49' severne širjave; 1548'8 dunajskih čevljev nad morsko gladino, sred terga merjena, torej 598'5 čevljev viša od Ljubljane — je majhen del avstrijske cesarjevine, na dolenjski strani kranjske vojvodine, med Ljubljanskem (glavnem) in Kočevskim mestom, 5 milj od Ljubljane proti jugo-izhodu, in 2 milj od Kočevskega mesta proti zapadu.

Ribniški dolini sosede so naslednje duhovnije:

- a) na izhodu: Stara cerkev (Mitterdorf) na Kočevskem, suha Krajna, t. j. Polom (Ebenthal), kjer so Kočevjarji vseljeni, in Struge;
- b) na severju: Dobrépolje in Lašče;
- c) na zahodu: sv. Gregor, Obloke in Loški potok, in
- d) na jugu: Draga (Suchen) in Gerčarce, ki jih Kočevjarji zovejo Masern.

Ribniška dolina je z gorami skoraj popolnoma zaperta; kamorkoli hočeš iz nje, čez goro moraš iti; le proti Ljubljani so gore toliko vsak sebi regnile, da se po ozkem jarku vije med njimi mali potočič

Teržišica, tik ktere se je moglo le toliko prostora čeka še dobiti, da se je cesta speljala poleg nje, po nekterih krajih je bilo še celo treba, hriba prisekati, da je cesta dobila primerno širjavo.

Goré, Ribniški dolini naravni mejniki, so:

1. Velika gora, južni in zahodni mejnik, ki jo deli od Loškega potoka in Drage. Ona dolino izpod svojega znožja z obilo vodo napaja, jo z lesom in dervi preskerbuje, in s svojo okusno réberno njeno živino kermi.

Njen južni vlak je še z debelim in košatim bukovjem in z visocimi hojami in smrekami pokrit, zahodnji pa je že jako izsekan in iztrebljen zlasti od sodraške strani, toraj ondi nahajamo veliko lazov, senožet in pašnikov, tako da jo smemo ondi Ribniške planine imenovati.

Opomin. Ker je Velika gora za Ribniško dolino jako važna, jo natančneje po njenih posameznih delih popišem. Prične se na sternem Boncarji, ki Ribniško dolino meji z Oblokami in Veliko goro veže po Obloških slemenih z Iškim Krimom. Posamezni deli Velike gore so:

a) Nad Žigmaricami: Matetov klanec, najstermejša steza tega kraja čez nj pelje; Janeška gora, čez katero pelje cesta v Loški potok; gorniški lazi; Ostričnik, ondi burja najstrašnejše razsaja in tu je pred nekaj leti zmerznil Ludovik Lavrič; Javornik; Sladki potok; Lipni verh; Lipje; Zakotek; Blošček; to so večidel lazi ali košenice.

b) Nad Sodražico: sodraški breg, veliki grič, pšeničev verh, tisov griček, zaplešmi, kregavec, pri erjavi luži, veliki dol, ravne, gozdek, tudi ti deli so večidel senožeti.

c) Nad Zamostcem in Lipovšico: zamostaški breg (jasenka), zamostaški in lipovski lazi, grintovec, za klančičem, za pavletom (od nečega Pavleta, ki se je ondi pred nekaj leti obesil).

d) Nad Novošifto: štriki, po tem delu pelje krajši pot v Loški potok čez lepi verh, kjer je mala kapelica (znamnje), čez travno goro memo samotne hiše pri Lenčku; kališ, suhi verh, pri globoki jami, ki je 7 čevljev široka in 24 čevljev globoka; vogelnica, boštjanov štant, za zelnikom, za velbom (obokom), tu je lepa skala, ki jo je narava obokala, tako da se skozi njo vozi: suhi versec, pri čelešniku, v repišči; za votlo hojo, berstove staje, sušje, gašperina, verh dolzih lazov, verh novih lazov.

e) Nad Ravnim dolom in Kotom: Ravinski breg, veliki marinovec, od kodar se vidi v Ljubljano, mali marinovec, bréški studenec, stružnica, smrekov verh, solniški verh, pri suhi luži.

f) Suški, Brežki in Jurjevški gozd: pri kozjem kamni, bravsa dolina, ostri verh, najvišji verhunc, 3605 čevljev nad morjem; široka rovan, merzla jama, kreguljevič, kajeniška rovan, v glavici, na križ potu, jelenov žleb, za Pavlovim lazom, za gospodovim gričem, pri Mertalosu, za uhom, „verwaltarjeva“ dolina, tu je J. A. žalostni konec storil, štumlov rob, danski studenci.

g) Nad Ribnico: Petelinek, danski breg, verh brega, adamov las, stelišče, pri štangi, dolga rovan, smrekov žleb, Petrov štant, vsrana dolina, tukaj so njega dni lovci jelena sneli, okoli male stene, v grizi.

h) Nad Bukovico in Zadoljem: Zadoljska struga, kreguljev verh, pri stari bajti tukaj je lani zmerznil star kmet, ki je šel v nedeljo na volkov lov; pri zadoljski bajti, Lužarjeva stružnica, mala bukovica.

i) Nad Dolenjo vasjo: Zadoljska stena, ster-mi plaz, pri rezinah, zad za zadnejsko steno, stena dolina, naveliki steni, kjer je vlak do 10 sežnjev visokih, navpik molečih pečin, katerim tudi pravijo „okamnela svatovščina“, od nje ljudska pravlica pripoveduje, da so njega dni šli svatje ondi čez Veliko goro; ko je pa solnce jako pripekalo, so začeli hudo kleti ga, in v kazen za kletvino so vsi okamneli.

2. Mala gora, Veliki nasproti, torej na izhodnji in severni strani; ona Ribniško dolino meji od suhe

Krajne, in je že skorej gola, le semtertje je viditi kak gozdek, sicer pa le kamenje, senožeti, pašniki in nizko germovje, zlasti leščevje. Na njenem najvišjem verhuncu stoji Ribniška podružniška cerkev sv. Ane, od kodar se vidi bela Ljubljana in skorej vsa dolenska stran do Brežic in do hrovaške Sotle. Mala gora ima veliko jam, med njimi največa je merzla jama, in vse vode cele doline v se pogoltuje.

3. Jaselnica, nizko gorsko slame, ki Mala goro na izhodu strinja z Veliko goró, Ribniško dolino meji od Kočevskega svetá in vodom brani, odtekati se na Kočevsko.

4. Proti severju, Jaselnici nasproti, pa Ostenek (po nemški Ortenegg iz Ort = oster ali špičast in Eck = Ekk = Egg = berdo ali vogál, torej Ostenek = Ortenegg = Ertnek) s svojimi Gregorskimi slemení, ki ga na Boncarji z Veliko goro vežejo proti Oblokom, na straži stoji, da z levim očesom opazuje svet proti Ljubljani, z desnim pa Ribniške seljake v dolino milo gleda v njihovem trudu, in takó lepo dolino varuje sovražnih napadov od leve in desne. Le pod njegovim podnožjem in krilom ti je mogoče po ravnem iti po cesti poleg Teržišice iz Ribniške doline proti beli Ljubljani skoz Láski okrog.

Na Gregorskih slemenih od Osteneka do Boncarja nahajamo s posebnimi imeni naslednje hribe: Zernovec, sv. Marka hrib, Kobiló (steltnike), Sinovico, Stérmico, Žigmarski hrib in Fetenék.

Opomin. Velika gora skoraj vso dolino preskerbuje z lesom in z dervi; le malo vasi jih dobiva z Male gore in Gregorskih slemen. Marsikteri tram Velike gore pa tudi že jadra po morji jadranskem, marsiktero ozidje in poslopje v Terstu pokriva Ribniški les; marsikteri posodam za vodo, vino, žganje, salo, mleko in maslo ob Savi, Muri, Dravi in Kolpi je dala doge in dna; marsikteri obod se je že in se še bode v Veliki gori potočil, in je že ali bo še šel ž nje na Nemško in Hrovaško. —

Pa tudi Mala gora ni le za svojo ožjo domovino skerbela; tudi nji so ptuje dežele dolžne serčno zahvalo, ker je njeno leščevje, dokler je móglo, pletenino dajalo rajtam in rešetom raznih velikost.

Velika in Mala gora si pa niste le po vnanjem licu različni, ampak zlasti tudi v tem, da je Velika gora in njeno podnožje bogato bistre in merzle vode, ki jo dobiva menda iz loških okrajin, in v nekterih krajih celo tako imenovanih lahkih studencev, od katerih pravlica pripoveduje, da je človek čem lažji, tem več je pije. Voda Velike gore Ribničanom žejo gasi, studence napaja in travnike moči tje do podnožja Male gore, ki se steza od pèklá (Virja) do Jaselnice. — Mala gora pa je žejna kot kanja, vsako kaplico, ki priteče do njenih žrel, v svoje apnenske jame in globine pogoltne ter je več ne privošči niti Ribničanom, ob njenim znožji naseljenim, niti njihovim bližnjim izhodnjim sosedom, suhi Krajni in Kočevjarjem, ampak še le daljše reke napaja, in sicer kakor nekteri mislijo, Kerko pri Soteski, po misli nekterih pa Kolpo. Jest bi pa ménil, da morda obé, in sicer Teržišica in Bistrica Kerko, Ribnica in Rekitnišica pa Kolpo.

III. Kteri potoki in studenci Ribniško dolino napajajo?

Ribniški potoki, na južni strani Velike gore pričeni, so:

a. Rakitnišica; ona izvira izpod Velike gore, komaj piče pol ure beli dan gleda in se blizo Jaselnice pod zemljo zopet poverne. V nji ne najdeš niti raka, niti ribe, niti kake druge žive stvari.

b. Ribnica nekoliko više pride izpod Velike gore, in sicer s toliko vodo, da precej pri izviku malen žene in žago. Svoje ime je, kar je Valvazor že vedil povedati, dobila od tod, ker je ribnata, zlasti zlahtnih posterv bogata; in je svoje ime dala tudi vsi dolini in glavnemu njenemu selu. Ribnica ne napaja le ljudi, domače živine in travnikov ob svojih bregovih, ampak tudi divje zverí, jelene, košute in serne, ki hodijo k nji žejo gasiti si ali hladiti se, zlasti spehani, ko so jih lovski psi dervili po Veliki gori. Toda lovci, spazivši njihovo navado, ob njenih bregovih za germovjem stojé, jih pričakovaje. Marsikteri jelen se je že zverníl stojé sredi Ribnice, kamor je spehan prišel hladiti se.

Opomin. Od leta 1848 sem so jeleni čedalje redkeji, tako da se sedaj že malokdaj kteri sledí.

Ali tudi Ribnici se veliko milejše ne godí nego Rakitnišici; le dobro uro se v njenem zerkalu solnce po dnevu in zvezdato nebó po noči leskeče; na levem bregu vzemši v se malo Sajevšico, ki izpod Kota in iz studenca Petelineka pricurlja, svoj počasni tek oberne proti Dolenji vasi, kjer je v sredi vasi čaka veliko žrelo Male gore, da jo pogoltuje; kedar se v deževji narase, si še družih žrel in votlin, vdrtin in globin poišče po Dolenjskem polji, čez katero se o povodnji razliva in veliko škodo dela.

c. Bistrica; ona ima najmilejšo osodo izmed Ribniških potokov; dovoljeno ji je gledati skoraj vso dolino po njeni dolžavi, skoz katero se bolj kot tri ure hodá po kačje vije. Bistrica izvira izpod Boncarja, ki Ribniško dolino proti Oblokom zapira, in veliko veliko, se vé da, majhnih pritokov v Sódraški fari dobiva na dšnem bregu in levem.

Na desnem bregu izpod Velike gore se v njo izlivajo:

1. Máteča voda; potoček, ki izvira na Gori, kjer jo nabirajo; da jim žago goni; prišedši pod goro dvema malnoma kolesa obrača.

2. Podstenski studenec, ki izvira izpod skale, čez 12 sežnjev visoke, in precej pri izviku goni malen na korčnikih.

3. Globeljšica, na kateri so štirje malni in žaga.

4. Jelovšica, majhen potočič.

5. Jazbič, studenček.

6. Sódraški studenec, ki izvira izpod farne cerkve.

7. Izvir, ali kakor to ime sploh izgovarjajo: izber, močan studenec, ki daje dobro in jako zdravo vodo, tako da jo zdravniki bolnikom celó vnanjih krajev priporočajo. Ranjki fajmošter Mat. Kavčič je bil na njem napravil merzle kopalce, pa mu jih je nekaj suróvih Sódražanov leta 1848 poderlo, in namest njih ondi žago napravilo. Leta 1840 je pisavca teh verstic o šolskih praznikih merzlica prav hudo

tresla; dva dni zapored rano vstanem, grem peš v izberove kopalce, ondi se dobro skopljem, studenčnine dobro napijem, in — tretji dan ni bilo treba več k izberu, — ker odlazila je bila merzlica.

8. Podgorski studenec.

9. Žegnani studenec, od katerega pravlica pripoveduje, da ga je nek „respresterjev lemonater“ zarotil ali eksorciziral.

10. Vranov potok.

11. Lipovski potok.

12. Ravnodoljšica ali Ravinski (Rovinski, blatni, lahki) potok, ki žago goni, Ribniško faro od Sódraške meji in se ravno pod Vinicami v Bistrico izliva.

Na levem bregu pa izpod slemen Bistrico napajajo:

13. Žigmarski gorenji potok, ki pride izpod hriba Feteneka;

14. Žigmarski dolnji potok, ki izvira izpod Žigmarskega hriba.

15. Miklovski studenec, ki pricurlja izpod Bravčjega verta.

16. Gerdodoljšica, ki izpod gregorskih slemen skoz Gerdidol priteče v Zamostec, od kodar naravnost hiti v Bistrico; in

17. Zapotoški potok, ki spod sv. Marka hribačka iz studenca, ki mu pravimo „būč“ pricurlja ter se po kačje vije mejé Vinški in Suški svet od Zapotoškega in Slatniškega, dokler se na Suških terznih pod belim malnom nad žago ne zlije v Bistrico, ktera do tukaj in še kacih 200—300 sežnjev teče med melinimi bregovi, ki jih, ako le kolikaj časa dežuje, prestopi in svojo bogato zalogo razgublja po travnikih.

Kdor bereš o Bistričnih obilnih pritokih, ne misli si ravno velicega potoka; dva sežnja široka, semtertje tudi nekoliko širja je struga, po kateri teče voda za čevljev globoka, ob suši pa še bolj plitva ondi, kjer je prejela zadnji pritok. Kakor je pa Bistrica do ondi vedno naraščala se, tako se od ondi dalje vedno po malem razgublja, dokler popolnoma ne zgine izpod belega dneva. Kdor si bral veseli del njene osode, beri tudi o njeni nemili.

Ko Mala gora, vedno žejna kanja, ugleda, da Bistrica jame iz Sódraške duhovnije v Ribniško pod Novoštifto na Suških mlakah pol ure daleč od nje viti se, se ji zbudi sla po bistri studenčnici, ktero so ji pa melinini bregovi že nekoliko skalili. Ali kako jo ločiti od matere in k sebi privabiti? Priliznjeno zniža svoje podnožje, vedé, da se voda tje raje teklja, kjer je nižji svet; menda ji pa tudi obeta terje bregove, ki ji ne bodo kalili bistre vodé, kakor delajo bregovi njene matere Velike gore, zlate gradove in srečo na srečo. Bistrica, do sedaj povsod prijazno sprejeta, povsod obilo napajana z bistro vodo in nobenkrat še kanjena, nikake zapeljive zvijače ne pozná; torej ji dobro dé sladko vabilo, in kaj stori? Materi svoji herbet oberne, vabljevki pa lice, naravnost k Mali gori hiti in ji komaj 300 sežnjev potem, ko je prejela zadnji pritok, do podnožja dospé. — Kanja, začutivši krepčavno njeno hladilo, bi rada pogoltnila jo, toda stvarnik ji ravno ondi ni nobenega žrela

odperl, ali ga ji je cesta Ljubljansko-Kočevska zadergnila, ali pa Podstenjska dva malna, kterima kaj urno in veselo kamne obrača; Mali gori pa se čedalje hujše želje budé po hladilu, torej ji vedno na uho prijazno šepa, bojé se, da bi se v nepopačeni hčeri ne vnelo kesanje zavolj nehvaležnosti, da je tolikanj oddaljila se od matere svoje. Kameniti bregovi bi se ji sicer jako prilegli, to vé, pa ljubezen do matere ji v srcu še ugasnila ni, tudi to neznano ji ni. In res! Bistrica jame omahovati, ustregla bi namreč rada obema, torej si je po svetu svoje prilizjene zapeljivke strugo naredila tako, da ji je podnožje njene matere Velike gore desni breg, podnožje njene zvite vablјivke Male gore pa levi. Prekanjena kanja Bistrici navadno dobre tri četert ure nič žalega ne stori, dokler namreč čuti, da gori še kaj ljubezni do matere v njenem srcu. Le semtertje si ni mogla kaj, da bi ne bila poskušala, skrivaj nenadoma pogoltniti jo. Ravno predlansko leto bi se bila Bistrica kmali huda pripetila ter ji kake pol ure življenja prikrajšala. Nenadoma je bilo zinilo eno skritih njenih žrel med Bregom in Gorenjo vasjo, in jelo serkati bistro vodo. S terdnim jezom so žrelo komaj zopet zadergnili, in Bistrici saj še za nekaj časa življenje podaljšali. Med Malo in Veliko goro vedno razdeljena Bistrica prispé tudi v Ribniški terg, ktereга deli ravno tako v dva dela, ki ji vežeta dva zidana mosta in dve po pol sežnja široki bervi čez njo. Iz terga prišedši jame jo Mala gora še ginljivše k sebi vabiti in ljubezen do matere v njenem srcu naravnost moriti s pristavkom, naj bi vender poskusila, kako prijetno je svobodno življenje, saj je dosti že stara, da se izmuzne materi svoji neslanki iz oblasti. Predolgo se je Bistrica ž njo že pečala, preveč že seznanila se, da bi ji dala slovó ter se ostrega svarjenja svesta vernila materi svoji v naročje; — kar puhne čez cesto v Goričovas, ki vsa stojí na podnožji male gore; ondi se zigrá, žagi vreteno in malnu kamne

obrača v razuzdani svobodi svoji; todo kmali kmali okusi grenki njen sad; zakaj Mala gora je precej za malnom nastavila veliko žrelo, ki jo hlastoma tako rekoč s kamnov požira, in v svoje temnice zapira. O povodnji pa je uno žrelo ne more samo pogoltniti, ampak svoje manjše brate, po Goričevskem in Lipovškem polji v vdertih globinah nastavljene, na pomoč pokliče, da jo spravijo pod zemljo, svetu v žalostni zgled, kam pelje nehvaležnost do matere in prijaznost z zapeljivci, in v poterjenje ljudskega prigovora, „da po slabi tovaršii rada glava boli.“ Da Bistrica po dolgem tavanji kje zopet pride na beli dan, je gotovo, kje pa, ali v Kerki, ali v Kolpi, ne vemo; Ribničanje mislimo, da v Kerki pri Soteski.

Da nam poglobitni Ribniški potok ne zapusti grenkega spomina, naj svojim bravcem kaj o njeni koristi povém. Ona pa vsem svojem teku ne napaja le obilo lepih senatih travnikov ob svojih bregovih, ampak ona goni tudi 18 malnov, ki meljejo za dom, pa tudi za sosede Obločane, Potočane, Kočevarje in Kranjčane, pred nekaj leti so mleli tudi za Terst, in 10 žag,* ki režejo dle za dom in za Terst. Ali ravno malni, ki so dolini potrebni in na veliko korist, so krivi, da so travniki nekoliko močvirni, torej jih sploh imenujemo mlake. — Bistrica nam dalje daje obilo rib, žlahtnih in nežlahtnih in veliko okusnih rakov tiči v melininih njenih bregovih.

d. Teržišica; ona iz Láških dolinec in Ostenekovih jarkov pričurlja, se o priходу v Ribniško duhovnijo na Virji nabira v bajerji, iz ktereга ravno pod Ostenekom prvi malen in žago goni, potem po Zudi*) teče, ondi še Kozlerjevi žagi vreteno verti, od onot prispé v Zlebič, kjer zopet malen goni, in se od tod naravnost oberne v Malo goro, kjer ji pravimo „Tentera“, ki jo tudi pogoltne.

*) Zud menda zato, kjer se ondi vodice stekajo, torej = z-vod, kakor pravimo po udo nam. po vodo; medudi nam. medvodi.

IV. Ceste in potje.

Ozir cest in potov Ribniška dolina gotovo ni zadnja. Ne le, da je vsa s poljskimi poti prekrizana, semtertje še preveč, in da se od vasi do vasi skoraj do vsake hiše lahko z vozom pripelješ po vaških ali srenjskih potih, ampak tudi iz doline vodijo lepe in do 3 sežnjeve široke okrajne ceste, in sicer:

1. Cesta, ki te iz Ljubljane čez zidani most pred Karlovškim predmestjem skoz Ig, Želimlje, Turjak, memo Rašice in skoz velike Lašče in Retje iz Láškega okroga ob Teržišici skorej po ravnem pri Virji pripelje v Ribniško dolino; dalje te ona vodi po vsi njeni dolžavi ob podnožji Male gore skoz Zlebič, Breg, Gorenjo vas, Ribnico, memo Goriče vasi, skoz Nemško vas, Prigorico, Pristavo in Dolenjo vas, in te čez Jaselnico iz Ribniške doline preseli na Kočevsko. To cesto Ljubljansko-Kočevsko imenujmo.

Opomin. Toda nekdaј ta cesta ni bila ravna. Ko sem, deček še, leta 1834 jeseni o sv. Mihelu, prvič in potem do l. 1839 v šolo vozil se v Ljub-

ljano, jela se je ta cesta kmali od Zlebiča spenjati na Poljanske bregove, ondi je vsacega klanca poiskala, po vsacem navdolu zbežljala, in mislil sem, da sem že daleč daleč po svetu, ko sem truden z voza stopil v Laščah, kjer je bilo treba, ako je bil voz količkaj naložen in cesta količkaj blatna, napajati upehano živinico. Od leta 1839 je pa vse drugače. Hvala in slava okrajnemu Ribniškemu komisarju od leta 1839, bivšemu Ljubljanskemu županu, deželnemu Postonjskemu poslancu in odborniku deželnega našega zbora, g. Mihu Ambrožu († 25. aprila 1864), ki je z bistrim svojim očesom ob Teržišici po Zudi zagledal rován, sicer jako ozko, vender pa zadosti široko, da je po nji iz Ribnice speljal lepo cesto v Láški okrog. Postavljen spominik ob cesti nad fužinarjem mu je, dokler je stal, zaslužen Ribniško zahvalo dajal. Zakaj da se mu ni dalje ohranil, raje zamolčim. Pa tudi Laščanje so priznali njegove zasluge, in so mu v čast spominski kamen vzdali v

hišo, pri kateri se nova, nekaj let pozneje speljana cesta zavije iz Lâšče, da se pred Podpoljanami sprime z Ambroževo.

2. Cesta, ki se konec Dolenje vasi z Ljubljansko-Kočevske krene na desno, in pelje čez Gerčarce (Masern) in Gonenice (Gönnenitz) na kočevsko Reko (Rieg).

3. Cesta, ki se z visoke Obloške ravani po Boncarji privije v Ribniško dolino pri Podklancu; od tod te ona pelje po ravnem skoz Žigmarice, Sôdražico, Zamostec, med Vinicami in Zapotokom, med Sušjem in Slatnikom, in se na Slatniških terznih pred Malo goro sprime z Ljubljansko-Kočevsko cestjo.

Opomin. Tudi to cesto, ki jo hočemo Ribniško-Obloško imenovati, je g. Miha Ambrož l. 1840 zravnal, ker jo je s hriba na katerim stojite vasi Sušje in Vinice, preložil ob severnem njegovem podnožji in se tako dveh hudih klancev ognil. Da bi jo bil obernal na solnčno, terdo stran, ki ima tudi posipnega

peska obilo, namesti da je krenil na senčno in mehko stran, kamor je treba od daleč voziti posipa, in kjer je bilo treba zidati most čez Zapotoški potok pod Slatnikom, bilo bi tudi to njegovo delo popolno.

4. Cesta iz Ribniškega terga čez Malo goro nekoliko pod sv. Ano v Struge speljana, torej Ribniško-Struška.

5. Cesta čez Veliko goro, ki se nad Žigmaricami z Ribniško-Obloške zavije na levo čez Goro v Loški potok in Drago, — Žigmarško-Potoška.

6. Cesta, ki pelje iz Sodražice k svetemu Gregorju, in od tod v Lâšče; Sodraško-Gregorska.

Opomin. Ob Ribniških cestah in potih sploh živo pogrešam sadnega drevja, zlasti pa murbovega, katero bi jih osenčevalo popotnim, Ribničanom pa obilo koristi dajalo. Pred nekimi leti ste bili nekaj začeli, drevje saditi, semtertje je še viditi kako drevesce. Kam so zginila una? Zakaj niste hvale vrednega dela nadaljevali?

V. Selišča Ribniške doline, število hiš in prebivavcev.

Opomin. Ribniška dolina je bila od leta 1363 do leta 1753 ena sama duhovnija; l. 1753 se je iz nje ustanovila Sodraška in l. 1787 še Dolenjska. Po legi je Ribniška duhovnija sredi doline, Sodraška na njenem zgorenjem koncu, Dolenjska pa na dolejnjem.

Selišč vsa dolina vsled 6. deželnega vladnega lista kranjske vojvodine od leta 1857 šteje 52, hiš 1350 in prebivavcev 9830. Naslednji spregled nam kaže imena vseh selišč, in število hiš in prebivavcev vsacega.

Imena selišč v abecednem redu		število	
		hiš	seljakov
A. Duhovnije sv. Štefana pap. muč. v Ribnici			
1 Breg	23	155	
2 Breže	38	248	
3 Bukovica	23	136	
4 Dane	17	168	
5 Dule (Virje)	3	21	
6 Gorenja vas	29	182	
7 Goriča vas	53	351	
8 Hervača	31	215	
9 Jurjevica	41	265	
10 Kot	23	169	
11 Laze (dolenje) in Bezgovica	27	204	
12 Lipovic	12	87	
13 Makoša	4	23	
14 Nemška vas	25	240	
15 Otavice	29	180	
16 Poljane velike (male so v laški fari)	39	290	
17 Ribnica (terg)	150	970	
18 Sajevec	19	122	
19 Skranjek	3	22	
20 Slatnik	29	209	
21 Sušje	31	176	
22 Vêrh	3	17	
23 Zadulje	8	50	
24 Žapuže	7	50	
25 Žiebič	13	107	
26 Žukovo	2	20	
skupej		692	4877

Imena selišč v abecednem redu		število	
		hiš	seljakov
B. Duhovnije sv. Marije Magdalene v Sodražici.			
1 Betonovo; Gori prišteto.			
2 Globelj	19	180	
3 Gerdi dol; Zamostecu prišteto.			
4 Gora ali pri Janežih	55	443	
5 Jelovec	10	72	
6 Kočale { Gori prištete.			
7 Križate {			
8 Laze (gorenje)	10	70	
9 Lipovšica	11	98	
10 Nova štifta	2	10	
11 Podklanc	22	157	
12 Preska	5	34	
13 Ravni dol	10	84	
14 Sinovica	9	67	
15 Sodražica	91	840	
16 Vinice	27	180	
17 Zamostec in Gerdi dol	51	367	
18 Zapotok — mali in veliki	27	206	
19 Zavrata; Podklancu prišteto.			
20 Žigmarice	60	410	
skupej		411	3218
C. Duhovnije sv. Roka v Dolenji vasi.			
1 Blato	10	59	
2 Dolenja vas	113	838	
3 Kot	8	33	
4 Prigorica {			
5 Pristava {	71	498	
6 Rakitnica	55	307	
skupej		247	1735

Opomin. Imenik ljubljanske škofije za l. 1863 nam pa 9887 prebivavcev v Ribniški dolini našteva.

Opomin. Ozir selišč je sploh pomniti, da ima malo krajev lepše in več vasi. Mislim, da preveč ne rečem, ako pravim, da je dobre dve tretjini hiš zidanih.

VI. Primki, ki se nahajajo v Ribniški dolini.

1. Adamič, Ambrožič, Andolšek, Antončič, Arko, Avsec, Avžlokar.
2. Bačnik, Bančič, Bartol, Belaj, Beligoj, Benčič, Benčina, Bevka, Blatnik, Blažič, Boh, Bojec, Bolha, Breclj, Bregar, Brinšek, Burger.
3. Cebin, Cimerman, Cotar, Cvar.
4. Čampa, Čelešnik, Česarek.
5. Debeljak, Dejak, Derčar, Dernač, Drobnič.
6. Fajdiga, Fajtel, Fegec, Fircec, Francelj, Fric.
7. Gačnik, Gelze, Geržè, Gnidica, Gorenec, Gornik, Gorše, Govše, Grajnar, Grebencec, Gregorič, Gros, Gruden.
8. Harink, Hočevlar, Hönigman, Hrastar, Hrovat, Hren, Hudalin.
9. Ilec.
10. Jakopič, Jančar, Janež, Jecelj, Jeršinovic, Juvanec.
11. Kaplan (Koplan), Keberl, Kernec, Keržè, Kerznič, Klavs, Klbar, Kljun, Knavs, Knol, Konte, Kos, Kostanjevic, Košarok, Košic, Košir, Košmerl, Kovačič, Kozina, Kozler, Kožar, Krajec, Kraševic, Križman, Kromar.
12. Lavredon, Lavrič, Levec, Levstek, Léšar, Lipovic, Logar, Lovšin, Lukec, Lukman, Lužar (Ložar).
13. Malešič, Maren, Marolt, Maršic, Matè, Matko, Merhar, Merše, Milavec, Mihelič, Mikolič, Mlakar, Mlekuš, Močnik, Mohor, Mračè, Muhič.
14. Nadlar, Nosan, Novak, Novina.
15. Oberstar, Oblak, Ocepik, Omerza, Oražem, Osterman, Ovsenik, Ozvada.
16. Pábulje, Panjič, Pakiž, Pavlič, Peček, Pelc, Pengal, Perušček, Petek, Petelin, Peterlin, Petrič, Pikovnik, Pintar, Pirc, Pirnat, Platnar, Plevel, Podboj, Podražiga, Pogorelec, Požar, Presnic, Prijatelj, Prilesnik, Primšar, Pšenica, Pucelj, Pust, Puželj.
17. Rajh, Ramor, Rebernik, Riglar, Rojec, Rok, Rudež.
18. Samsa, Sekolj, Seljan, Skerl, Skopin, Skubè, Skulj, Skrabec, Skrajnar, Slanè, Sómrak, Sporer, Starec, Sterbenk, Sterlè, Sušnik.
19. Šega, Šilec, Škerbec, Škerl, Šlindra, Šmalc, Šobar, Štamfel, Štupica, Švegel, Švigelj.
20. Tanko, Tekavec, Terhlèn, Terdan, Tomšič, Trapè, Turek.
21. Valencon, Vesel, Vidmajer, Virant, Vidervol.
22. Zabukovic, Zadnik, Zadnjk, Zadnlnk, Zajec, Zakrajšček, Zalar, Zástina, Zavračan, Zbačnik, Zgonec (Zvonec), Zidar, Zimovec, Zobec.
23. Žagar, Žlindra, Žnideršič, Žumer.

Opomin. Verh teh priimkov ima pa še vsaka hiša svoje posebno domače ime; večidel po kerstnem imenu nekdanjih ali sedanjih posestnikov, n. pr. pri Martinovih, Jožetovih, Boštjanovih, pa tudi po priimkih, n. pr. Kozinova, Terdanova; malo po kaceh posebnih primerlejih, n. pr. Podstenar, Mutec itd.

VII. Cerkve, duhovnije in šole v Ribniški dolini, in nekoliko črtic o njihovi zgodovini.

1.

Splošni opomin. Ribniška dolina tudi obzir cerkev ni zadnja; ona šteje 17 cerkev, 3 kapelice v katerih se mašuje, in veliko veliko malih kapelic po vaseh in znamenj ob cestah in poljskih potih. Razun silno stare in že jako slabe farne cerkve v Ribnici so vse druge lepe, prostorne, lepo ozališane in sploh v dobrem stanu.

A. V Ribniški duhovnii:

1. Sv. Štefana, pap. muč. v Ribnici, farna cerkev, stara in premajhna; ravno se Ribničanje pripravlja, novo zidati si.
2. Matere Božje sladkega imena v Goriči-vasi.
3. Sv. Lenarta v Nemški vasi.
4. Sv. Ane nad dolenjimi Lazi na naj višjem verhu Male gore.
5. Presv. Trojice v Hervači; okoli nje je farno pokopališče.
6. Sv. Frančiška Ksav. na malem gričku nad Sajevicem in petelinekom pod Veliko goro.
7. Sv. Križa med Brežami in Jurjevico; 15. nov. 1774 blagoslovljena; k nji pelje 14 staj križevega pota (Kalvarija). Okoli nje je pokopališče za sosednje vasi ali za njeno sosesko.
8. Sv. Tomaža ap. na Velikih poljanah; pri nji je pokopališče za njeno sosesko.
9. Sv. Janeza kerst. kapelica v Ribniškem gradu več ko pred 200 leti, kakor že Valvazor pravi, po-

svečena. „Nekdaj se je, kakor Valvazor dalje o nji pripoveduje, god sv. Janeza kerst. v Ribniški dolini jako slovesno obhajal; nedeljo po tem godu je spomin posvečevanja grajsinske kapelice, katero so vse podružinske soseske v procesijah obiskovale; in ondi je bila slovesna služba Božja.“

B. V Sodraški duhovnii:

1. Sv. Marije Magdalene v Sódražici, farna cerkev; l. 1750 zidana, l. 1772 za stranski kapelici razširjena, sedanji fajmošter, Jožef Lesjak, jo je z darežljivostjo svojih faranov, katerih je od leta 1822 za 1038 več, zvekšal in jako ozališal.
2. Matere Božje, v nebó vzete, pri Novi štifti. O nji nekoliko več v posebnem oddelku.
3. Sv. Jožefa kapelica pri Novi štifti.
4. Sv. Marka nad Zapótokom; okoli nje je pokopališče za bližnje soseske.
5. Matere Božje sedem žalost na Stermici nad Sodražico. Vsled obljube, o koleri l. 1836 storjene, s prostovoljnimi darovi Sodraških duhovnijanov sezidal jo je prejšnji fajmošter Matevž Kavčič.
6. Matere Božje, snežnice, na Gori. Ondi je od l. 1790 nesamostojna kapelanija. Gora je od l. 1848 nekoliko bolj po svetu znana po zamaknjeni Magdalení Gornikovi.

C. V Dolenjski duhovnii:

1. Sv. Roka v Dolenji vasi, l. 1765 blagoslovljena, od l. 1787 farna, l. 1830 posvečena cerkev.

2. Sv. Vida v Rakitnici.
3. Sv. Petra v Prigorici; okoli nje je farno pokopališče.
4. Sv. Marjete kapelica na polji.

2.

Šole ima Ribniška dolina tri, v lepih novih poslopjih, vsaka duhovnija svojo.

V Ribnici trije učitelji ukažljivo mladež v treh razredih podučujejo. — Leta 1862 je vsled vradnih izkazov zmed 847 otrok, za šolo godnih, do poslednjega dne šolskega leta obiskovalo 350 otrok delavniško šolo; 270 pa nedeljsko, vseh torej 620. Pač lepa številka! Toda pri vsem tem, da je nekoliko vasi po eno uro in pol ali še celo dve uri daleč od šole, bila bi še večja, da niso šolske sobe premajhne, dasi je bilo tudi poslopje l. 1847 iz nova sezidano. Treba bo toraj v kratkem za prostornije skrbeti. — Ribničanje pri tem delu nikarte prezirati koristi, ki bi vam in vaši mladini dohajala iz glavne šole s štirimi razredi; v nji se bodo otroci veliko več za djansko življenje naučili, in kogar bo volja in mu mogoče, bo precej lahko stopil v latinske ali realne šole. Vstanovite si toraj glavno šolo. „Svetovati je pač lahko, ali delati in storiti jo, je težko“ — mi boste gotovo odgovorili. Tudi jest to dobro vem, torej vam dalje svetujem ter pravim: do deželnega našega zbora se obrnite s ponižno prošnjo, da vam pomaga dežela, saj bi glavna šola Ribniška ne bila le vam na korist, ampak vsemu Ribniškemu okrogu in Laškemu, in nekoliko tudi Loškemu, kakor so Ribniško staro šolo še pred 50 leti obiskovali otroci skorej iz vsega Notranjskega in še celo iz Krasa. To vam spričujejo stare zlate bukve vaše šole.

V Sodražici od 1861 leta lepo šolsko poslopje stoji, za 400 učencev prostorno, z 10,000 gld. sezidano; njega obris je bil še celo na Londonski razstavi. Leta 1862 je ondašnja šola zmed 582 otrok, za šolo godnih, obiskovalo 306 delavniško in 124 nedeljsko; dva učitelja sta vstanovljena v Sodražici.

V Dolenji vasi je tudi lepo in prostorno šolsko poslopje, leta 1847 iz nova sezidano; leta 1862 je njen učitelj zmed 261 otrok učil jih 180 v delavniški in 69 v nedeljski.

Opomin. Da je povsod toliko šol, kakor duhovnij, in v njih toliko šolske mladeži, kot v Ribniški dolini, gotovo ne bi se več tožilo o pomanjkanju šol in malem številu učencev na Kranjskem. V tem vsa hvala sedanji duhovščini gre, zlasti pa Ribniškemu dekanu, ki ves gorí za šolo, in je zavolj te svoje neutrudljivosti poslavljen z zlatim križičem s krono.

3.

a) O Ribniški duhovnii, cerkvi in njuni zgodovini.

Zgodovina Ribniške cerkve, zlasti pa duhovnije bila bi silno važna za domačo zgodovino in gotovo jako mikavna; ali pisati o nji je ravno tako težavna reč. Temu vzrok je nenasitljivi ogenj, od kterega že Valvazor pripoveduje, da je l. 1415 ves terg, in l. 1445 njega polovico vpepelil, in tudi duhovniin arhiv sežgal. Ker današnji arhiv najstareji zapisnik

hrani še le od leta 1728, je gotovo, da je od onih let ogenj še večkrat razsajal. To misel poterjuje tudi smešna pravlica, „da je Ribniški „resprester“ (Erzpriester) pri zadnji hiši ogenj panal (ustavil).“ Letnica na cerkveni steni nam pa hrani spomin zadnjega ognja l. 1775.

Natančniša zgodovina o Ribniški duhovnii bi se dala posneti le iz spisov nekdanjega oglejskega patrijarhata, menda sedaj v Goriških nadškofjskih arhivih skranjenih. Kar tu povem, je posneto nekoliko iz Valvazorja, nekoliko iz imenika Ljubljanske škofije, nekaj iz arhiva Ljubljanskega kapitela, nekaj iz novejših zapisnikov Ribniških (od l. 1728—1863), nekaj pa tudi iz žive govorice ali ustnega izročila.

Ribniška dolina je sv. vero prejela po misijonarjih, ki so prišli iz Ogleja; kdaj se ne vé, le toliko je iz imenika gotovo, da je bila ondi prva duhovnija že l. 1363, imela je torej lani s faro na Raki vred svojo, 500letnico. Le 45 duhovnij naše škofije je starejših od Ribniške.

Ribniška dolina je spadala Oglejskemu patrijarhatu, in ko je bilo tega l. 1751 konec, Goriški nadškofii, namesti njega vstavljeni; l. 1787 pa je bila Ljubljanski škofii pridružena, in ima zdaj štiri duhovne vstanovljene: fajmoštra, ki je tudi dekan, dva kapelana ali duhov. pomočnika in fajmoštrovega namestnika ali vikarija. — Fajmošter ima svoje dohodke iz farovške grajščine, ki mu sedaj iz zemljišnega dolžnega pisma 1487 gld. 85 kr. a. d. na leto donša in iz njenega lastnega lepega zemljišča; — njegova pomočnika pobirata precej obilo biro zunaj terga po vseh vaseh, po nekoliko manj kot mernik (polovnik) pšenice in ovsa, in povsod prediva jima daje vsak kmet, kajžarji ali podružniki nekaj malega v denarjih plačujejo, če se ne motim, po 7 kraje. starega denarja; — vikari pa svoje pičle dohodke prejema iz beneficije presv. rešnjega telesa, hrano pa od fajmoštra. Od kar je neko pomanjkanje duhovnov, je njegovo mesto izpraznjeno, torej imajo le trije duhovni, zlasti od kar je šola s tremi razredi, obilo opravkov v pastirski službi.

Več ko tristo let bil je Ribniški fajmošter tudi veliki dijakon (Archi-Diakon, nadškofov namestnik ali nadzornik, ki so mu tudi „erpriester“ rekli) čez vso dolensko stran, in mu je bilo papeževega potovanja treba. Ali je Ribnici došla ta čast precej, ko je bila duhovnija ondi vstanovljena, ni gotovo, toliko pa je iz Ljubljanskega imenika resnično, da je bil veliki dijakon že leta 1383 v Ribnici.

Tudi imena vseh bivših fajmoštrov in velicij dijakonov Ribniških nam niso znana; kar se jih da iz Ribniških in kapiteljskih zapisnikov zvediti, so bili naslednji:

- od l. 1383 Miklavž,
- od l. 1510 Lenard Vurfel,
- od l. 1640 Ferdinand Maks. Valant,
- od l. 1670 dr. Janez Schönlleben, ki je bil prej stolni dekan v Ljubljani,
- od l. 1728 Ludovik Kobal,
- od l. 1729 Karol Sigm. grof Petazzi,
- od l. 1745 Lorenc Tobija Revec,
- od l. 1755 Janez Kašpar Šemič,
- od l. 1756 Janez Vajec,
- od l. 1762 Vincenci od Lazzarini (namestnik),

od l. 1763 Janez kerst. Kobal,
od l. 1787 Valentin Ule, poslednji naddijakon ob času, ko je bila Ribnica združena z Ljubljansko škofijo. Njegova podoba se še hrani v farovži; ž njim je jenjalo veliko Ribniško dijakonstvo, in njeni fajmoštri so le dekani, sedaj vsemu Ribniškemu in laškemu okrogu; in ti so naslednji:

Valentin Ule umerl l. 1803,
od l. 1807 Bonaventura Humel, 1818 korar in stolni fajmošter v Ljubljani,
od l. 1819 Valentin Prešerin, † 3. julija 1833,
od l. 1834 Janez. Ev. Traven, † 19. sept. 1847,
od l. 1848 Ignaci Holzapfel.

Opomin. Zmed duhovnih pomočnikov omenjam le dveh, ki v slov. slovstvu zlasti slovita: Valentina Vodnika, prvega našega pesnika, ki je bil v Ribnici od l. 1788—1793, Antona Žakeljna (Rodoljuba Ledinskega) od l. 1845—1849.

Patroni (varhi, zavetniki), ki so volili Ribnici fajmoštre, so bili po privoljenji Oglejskega patrijarha s prva grofje Ortenburški; ko ti odmerjo, ta čast in pravica dojde Celjskih grofov, leta 1456 pa cesarja Friderika III., in odsehal do dan danes je Avstrijski cesar Ribniški patron.

Današnja cerkev je jako staro, morda je še prva, saj svetišče bi utegnilo biti s prvega časa; bila pa je sčasoma nekoliko prenavrejana, in kakor se ji dobro pozna, en- ali celó dvakrat podaljšana, enkrat pa razširjena, menda po ognji l. 1775, t. j. prizidani ste ji bili dve kapelici, tako da je iz čolnove podobe dobila podobo latinskega križa. Od tod menda izvira pravica, da so jo bili nastlali s slamo in potem saksebi razrinili. Blizo 5000 duhovnijanom pa je že veliko veliko premajhena, zato je že mnogo let nič ne popravljajo, tako da je v silno žalostnem in revnem stanu in da žuga podreti se; pripravljajo se Ribničanje že veliko let, da bi si novo, zadosti prostorno sezidali. Le škoda, da ta reč tako počasi gre, in da ji ni moglo biti postavljeno stalo o petstoletni obletnici.

b) O Sodraški cerkvi, duhovnii in njuni zgodovini.

Sodražica, velika vas, ki šteje 91 lepih, večidel zidanih hiš in 840 prebivavcev, stoji v zgornjem koncu, kjer je Ribniška dolina najbolj zadergnjena in torej najožja, bila je z vso svojo okolico od l. 1753 podfara, iz Ribniške odcepljena, letos pa, kakor se bere v škofijskem imeniku, je v faro povzdignjena, ter ima za svojih 3218 duš štiri duhovne pastirje, in sicer: dva (fajmoštra in pomočnika) pri farni cerkvi, enega pri svoji podružnici na Gori, enega pa pri Novi štifti, ki sta, kakor jim pravimo, nesamostojna ali izpostavljena kapelana Sodraška.

Kjer zdaj stoji cerkev, neki da je v starih časih stala kapelica sv. Miklavža; o njenem začetku stari ljudje pripovedujejo, da so od svojih prededov slišali pripovedovati od necega jezera, ki se je bilo visoko pod Veliko goro na njivah, ki jim zdaj „pod jermičem lazom“ pravijo, odperlo; neizrekljivo je neki voda iz široke luknje kahljala ter žugala, vso dolino v kratkem z vodo napolniti. Prestrašeni ljudje, da bi luknjo zamašili, začno kosmato drevje, vejevje, kamenje in tacihi reči metati vanjo, pa vse je bilo zastonj; misel se jih loti, da je ta strašen prigodek posebna kazen previdnosti Božje, in znašali so najlepša oblačila, bohe, platno in enacih reči, jih med neokleščenimi drevesnimi verhovi in vejami v luknjo metali in tako

strašno brezno srečno zamašili. — V zahvalo so kapelico sv. Miklavžu na čast sezidali.

Zavolj velike daljave od Ribnice potrebo samostojne duhovnije v Sodražici spoznavši, začeli so menda l. 1750 zidati na mestu male kapelice večjo cerkev. Prošnja jim je bila uslišana, podfara jim dovoljena in l. 1753 vstanovljena pod varstvom Ribniške grajščine; leta 1772 ste ji bili prizidani kapelici, tako da je cerkev 5 oltarjev dobila. Leta 1813 o Francozih je bila oskrunjena, ker sta se bila v nji dva fantalina do kervavega stepla, torej na povelje Ribniškega dekana zaperta in še le čez 14 dni jo je Ribniški dekan Bonaventura Humel po škofijskem pooblastenji zopet blagoslovil ali spravil. Sedanji fajmošter jo je nekoliko podaljšal in jako olupal; le škoda, da je iz nje zginil oltar sv. Miklavža, vedni spominek začetka te cerkve.

Sodraška duhovnija do sedaj šteje 13 fajmoštrov, ki so naslednji:

1. Franc Ksav. Morač . . .	1753—1759
2. Janez Kalin . . .	1759—1772
3. Janez Lézar . . .	1773—1777
4. Franc Stabile . . .	1777—1796
5. Andrej Skotin . . .	1796—1800
6. Martin Muhovec . . .	1800—1803
7. Jožef Vidic . . .	1804—1807
8. Jožef Bučar . . .	1808—1810
9. Andrej Brus . . .	1801—1815
10. Juri Šenkel . . .	1815—1820
11. Janez Knavs . . .	1820—1821
12. Matevž Kavčič . . .	1821—1850
13. Jožef Lesjak . . .	1850—

c) O Dolenjski duhovnii.

Zgodovina Dolenjske duhovnije spada v zgodovino Ribniške, iz ktere je bila odcepljena še le leta 1788. Od l. 1788 do 1791 je bila fara, od l. 1791 do 1830 le lokalija in od l. 1830 je zopet fara, ki ima dva duhovna: fajmoštra in njegovega pomočnika.

Dosedanji fajmoštri so:

1. Štefan Pregel . . .	1788—1791
2. Modest Šraj . . .	1791—
3. Janez Jenčič . . .	1791—1794
4. Janez Oražem . . .	1794—1795
5. Andrej Stegnar . . .	1795—
6. Martin Muhovec . . .	1797—1800
7. Juri Stimec . . .	1800—1801
8. Ludovik Lesjak . . .	1801—1804
9. Miha Avguštin . . .	1804—1813
10. Andrej Albreht . . .	1813—1815
11. Luka Zajec . . .	1815—1816
12. Martin Kagnus . . .	1817—1836
13. Anton Pestotnik . . .	1836—1848
14. Janez Ciglar . . .	1848—

O Novi štifti.

Dobro uro hodá od Ribnice na zahodno stran, skorej sredi med Tergom in Sodražico, na nizkem hribcu tik Velike gore samotno stoji prelepa romarska cerkev Matere Božje, v nebó vzete, po imenu „Novaštifta“, s kapelico sv. Jožefa in s prostornim poslopjem za stanovanje ondašnjega duhovna in prenočevanje vnanjih romarjev. Imenovana poslopja in še ena kmetija, to je vse, kar stoji na hribcu, od kodar je najlepši razgled po vsi Ribniški dolini in po velikem delu Kočevske.

Po ustnem izročilu, ki živi med ljudstvom, se je ta cerkev jela zidati po prikazni, v kateri je sama Marija svojo željo razodela pobožnemu kmetu Matiju Furlanu iz Sušja.

Ustno izročilo o tej prikazni, ki ga je sedanjí visokočast. duhoven pri Novi štífti, gosp. Juri Janež, v pesem zložil, se tako-le glasi:

<p>1.</p> <p>Lepota Ribniške strani,
Je cerkev Nove štífte,
Zark upanja jim tu dani,
K' terpe nadlog nevihte;
Marije ona nos' ime
Ki s'rot je pribežališče
Otroci k materi hité
U svoje zatekališče.</p> <p>2.</p> <p>V osmerek povzdiguje
Umetno se zidanje
Svitla kuplja pa zjasnuje
Oltarjev nje rezljanje
Visoki stolp nad vse kipi
Obdaja krito jo hodišče
Zveličarja sledit' uči
Stopinj njegovih svetišče.</p> <p>3.</p> <p>Leta tisoč šest sto štirideset
In eno stavit' jo začnó
Let jo delali so trideset,
Moči vse d'narja, rok, napnó.
Verjeti dalje ni zapoved
O viru nje kar pišem,
Bračam ljudsko le pripoved
Ohraniti le je iščem.</p> <p>4.</p> <p>Kmet verli v Sušji je slovil,
Pošten' Furlan Matija
Zidati cerkev da b' dobil
Opomni ga Marija.
Naj v ječi pamet kmet dobí,
Riglar pravi, tak' se sliši.
Gospóda zapusté oči,
Da vda se volji viši.</p> | <p>5.</p> <p>Začeli kmetu so verjeti
K' so čudno b'li 'zučeni,
Sklenili urno jo začeti
Marii na čast češčeni.
Matija kraj, načrt pové
Izvoljen od Marije
Studen'c zidarjem nov od zdé
Do zdelanja prilije.</p> <p>6.</p> <p>Gosposki slavni zemeljski
Gre velika hvala za-njo
Stan vender vbogi kmetiški
Ni tud' pozabil na-njo:
Po kamen vdova clo podí
Napreženi dve kravci,
„Al' se ga za me kaj dobí“
Popraša berž, „srečevavci?“</p> <p>7.</p> <p>„O da, še priličnega dobiš“
Ji prav'jo po hinavsko;
„Lahko ga sama naložiš
Na vprego svojo kravsko.“
„Joj vdovam vender je gorje
Pečina je nemarna!
Le v smeh me imajo možjé
O ljuba cerkev šmarina.“</p> <p>8.</p> <p>Serčnost neznano zdaj dobí,
„Pomagaj, prav' Marija!“
Pretežki kamen sama naloži,
V sramoto je norija:
Peljá, ter srečno pripeljá.
Pustí voz, kamen, ž'vino;
„Marii naj vse to veljá!“
Le čud' se nad zgod'vino.</p> <p>9.</p> <p>Verjeti če se to mudiš,
Kar slišiš od Marije,
Še večí čudež naletiš:
Od kod tol'k zidarje?
Samota gnala ni ljudi
Do dela jako drazega
Dopust', Marija jih budí
Zaderžka ognje se vsacega.</p> |
|---|--|

Začetek, doveršenje in blagoslovljenje cerkve pri Novi štífti dr. J. L. Schönleben v izvirnem listu, ki je v pozlačenem jabelku nad kuplo hranjen, tako le pripoveduje:

Leta 1641 po Kristusovem včlovečenju, ko je bil Urban VIII. naslednik sv. Petra v Rimu, Ferdinand III. cesar Avstrijski in vojvoda Kranjski, knez Janez Anton Krumlový in knez Egenberski itd. višji poglavar Kranjske pokrajine in Volbenk Engelbert S. R. J. C. Turjaški (Auersperg) in Kočevski namestni poglavar.

Ko je grad in grajščino po dedini v lasti imel Janez Jakop Kizel, je v nedeljo po godu sv. Martina škofa spoznavavca vložil prvi (stalni) kamen tej cerkvi pod varstvom neomadežane in vselej Device

Božje porodnice Marije, v nebo vzete, g. Franc Maks Valant, tedajšnji fajmošter Ribniški in veliki dijakon dolnjega Kranjskega.

Leto potem 1642 je g. Juri Andrej od Trilek grad in grajščino Ribniško kupil in kmali potem začel dalje zidati cerkev z milimi darovi; po njegovi smerti l. 1667 je zidanje nadaljeval njegov pravi brat Janez Friderik baron Trilek in jo toliko skorej dovršil l. 1671, da je kuplo pokril, nad njo jabelko in nad jabelko postavil znamenje Mariinega imena v podobi zvezde.

V to jabelko sem jest Jan. Lud. Schönleben, sv. bogoslovja doktor, prvi notar apostoljski, fajmošter Ribniški in veliki dijakon dolnjega Kranjskega vložil več svetinj, katerih imena so se pogubila, dalje lesén križ španski (caravascensem) blagoslovivši ga in to pismo ponamcem v spomin. Vpričo so bili: gospá Ana Katarina, vdova Trilekova, rojena Kobenceljnova; moji kapelani in pomagavci mašniki, Luka Curman, moj namestnik, Elija Lušnak, Jakop Pavlin, Matija Šušark; in g. Vincenci Šoman, predstojnik (praefect) Ribniškega gradu in njegov sin Volbenk in sila veliko drugih ljudi obojega spola.

V imenu Boga † Očeta in † Sina in svetega † Duha. Amen.

To spričujem jez, ki sem to pismo lastnoročno pisal ter mu pritisnil svoj pečat.

V Ribnici 17. februarja 1671.

Kraj pečata.

Janez Lud. Schönleben,
veliki dijakon itd., kakor zgorej.

Leta 1743 pa je 10. avgusta to cerkev in njenih pet rezljanih oltarjev po pooblastenji Oglejskega patrijarha posvetil Terzaški škof Leopold grof Petazzi, ki je ondi tudi 1018 osebam zakrament sv. birme podelil. Spomin posvečenja je postavljen na nedeljo po sv. Martinu, varstva spomin pa je 15. avgusta.

Kakor vsa Ribniška dolina je tudi Nova štífta spadala v Ribniško duhovnijo; odkar je pa ustanovljena Sodraška duhovnija (l. 1753), je nji pridružena.

Cerkve je veličansko in jako umetno v osmerki zidana; ima visok veličansk zvonik, v njem tri prijetno in seglasno vbrane zvonove, in 14 sežnjev visoko kuplo z laterno s štirimi okni, sedem oltarjev, med njimi 5 umetno zrezljanih; ravno tako prižnico; dva kora, enega (pervega) med svetiščem in kuplo, enega pa (pozneje prizidanega) pri trijeh vhodnih vratih. Zunaj okoli cerkve je pokrito in obokano hodišče. Leta 1780 so ji bile na severno stran prizidane svete stopnjice, verh katerih je majhen oltarček. Ozidje sv. stopnjice je na presno malano in ob straneh obloženo z lepim pisanim marmorjem. — Blizu cerkve na izhodno stran stoji lepa s kupljico zidana kapelica sv. Jožefa. Pred cerkvijo na zahodni in pred prostornim farovžem na južni strani pa rastejo štiri stare, debele, visoke in košate lipe.

Novaštífta je imela svojega, toda nesamostojnega duhovna, le od leta 1812 do l. 1833 ne; ali kmali so se pokazali žalostni nasledki. Cerkev je jela zapuščati se, svete stopnjice oskrunjevati se, in kapelica sv. Jožefa je streho in vrata zgubila. Stari ljudje pripovedujejo, da je bil še celó došel ukaz, naj se romarska hiša in cerkev s kapelico vred podere. Da

se to ni zgodilo, gré zahvala, tako pravijo, tedajšnjemu Sodraškemu fajmoštru, ki je odlašal to povelje zveršiti tako dolgo, da se je nanj pozabilo, ali kakor drugi mislijo, da je tedajšnji janzeniški duh, ki je bil romanju silno sovražen, potihnil in sčasoma zaspal in namesti njega boljši katoliški se oživil.

Da se prelepa cerkev obvaruje popolnega razpada, sta skerbela dva blaga, za vso Ribniško dolino, ki jih še vedno z veliko častjo imenuje, prerano umerla gospoda, in sicer Valentin Prešern, Ribniški fajmošter in dekan, in Jožef Rudež drugi grajščinski posestnik iz te blage rodovine. — Prepričana, da se cerkev ne more ohraniti brez lastnega duhovna, sta prošnjo vasi, skorej v polokrogu okoli hribca nasejanih, s krepko svojo besedo pri ranjem prečast. škofu Antonu Alojziju podpirala tako, da so jim jo milostljivo uslišali in Novišti lastnega duhovna obljubili, ako mu preskerbē dostojnih prihodkov. V ta namen je grajščinski gospod obljubil pol zemlje okoli cerkve duhovnemu prepustiti v užitek, vasi nekoliko bire, in kar je še primanjkovalo, pa cerkev iz svojih dohodkov. In tako je prelepa romarska cerkev po 21 letih zopet dobila svojega očeta. Pervi je bil g. Lorenc Stupica, drugi Alojzi Pibernik, tretji Franc Močnik in četerti sedanji g. Juri Janež. Vsi so prav po očetovsko skerbeli, da so se škode dolzega zapuščenja popravile, in da se je napravilo, česar je treba v dostojno službo Božjo. Posebna hvala ozir darljivosti pa tudi gre bližnjim vasem in zlasti ključarju Janezu Lésarju iz Sušja, ki je v besedi in djanji od leta 1833 sem pravi njen oče. Blagor duhovnim pastirjem in cerkvam, ki imajo tako vnete in nesamopridne ključarje. Tudi romanje, ki je bilo skorej popolnoma potihnilo, je odtistih mal nekoliko bolj oživel. Živo voščilo bližnjih vasi je, da bi se samostojna duhovnija ondi ustanovila. Da bi se jim pač spolnilo! Pa kaj, ker so vasi prerevne, da bi kaj več dajale, dobrotnika pa ni, da bi kaj tisočev v ta namen daroval.

Leta 1715 je bila pri Novi štifti vpeljana karmeljska bratovščina Matere Božje. Drugo nedeljo vsacega mesca je imela svojo procesijo, pri kateri so Mariino podobo nosili, 16. julija pa je bil bratovski veliki praznik s popolnoma odpustki. — Dalje je bila

ondi vpeljana tudi bratovščina črnega pasca sv. Monike, in je imela procesijo s presv. rešnjim Telesom zadnjo nedeljo vsacega mesca.

Sovražni duh časa, ki je cerkvi duhovna vzel za 21 let, je odpravil tudi ti bratovščini z njunimi obilnimi odpustki. — Ohranila sta vendar dva oltarja dodeljeno pravico privilegij, in sicer veliki oltar za vse srede, in mali oltarček verh svetih stopnjic za vse petke.

Morda ne bo od več, ako temu popisu še dodam dve žalostni prigodbi, ki ste se pripetili blizo Nove štifte, ena že v daljnih časih, ena pa današnje dni. Una, v stare mašne bukve zapisana, se tako le glasi:

Jernej Avsec, grajščinski oskerbnik in sodnik, z mladega pobožen mladeneč, je pozneje popolnoma ob vero prišel. V praznik čistega spočetja prečastite device Marije (8. decembra 1790) po svoji navadi ni k sv. maši šel. Ko ga nekdo opomni, da bi ta sveti dan ne opuščal sv. maše, mu zaničljivo odgovori: „Ti in maša me v uho pišita!“ — Tega dne popoldne po svojih opravkih čez Veliko goro jaha v Loški potok. Sred Velike gore, kjer stoji samotna hiša (pri Lenčeku), ga noč prehiti; ker je imel še precej pota do Loškega potoka, se mu gospodar ponudi, da bi ga spremil. Pa J. A. mu odgovori, da sam pot bolje vé, kot on. — Toda daleč v stran zaiče, in nesrečno pogine. — Še le čez 11 mesecev so ga našli mrtvega, kako je na trebuhu ležal, in še vse denarje pri njem.

Žalostna prigodba lanskega leta je pa ta le:

To zimo (1863) se je razglasilo, da se več volkov klati po Veliki gori. Dva kmetiška moža, ki sicer nista bila lovca, se vzdigneta neko nedeljo še pred šestimi zjutraj od doma nad zverí v Travno in Veliko gozdno goro, ki ste dela Velike gore, kamor memo Noveštife pelje pot. Ravno je zvonilo k službi Božji, ko sta šla memo cerkve. Toda volkovi jih bolj mikajo, kot služba Božja. Ko dospeta do zaznamvanega kraja, se zmenita, da hočeta hrib vsak od ene strani obiti in se zopet sniti; toda ločita se za vselej in nič več se ne snideta. Eden se je vrnil domú, enega pa ni bilo več. Čez več dni ga v gozdu mrtvega najdejo.

Nauk iz teh žalostink si bravec sam posnemi.

VIII. Nekoliko o tergu in gradéh Ribniške doline.

a. Ribnica, terg.

Ribnica (terg) skorej sredi doline na ravnem stoji. Bistrica skoz-nj teče ter ga deli v dva dela, ki ji vežeta dva zidana mostova in dve leseni bervi. Delu ob levem bregu je znožje Male gore kamnito stalo, ki nima nobenega vira in ne ene kapljice vode v sebi. Pred nekaj leti so hotli sredi terga na te strani napraviti vodnjak in vanj napeljati vodo iz Bistrice; toda dno jo je sproti poserkalo in mogli so ga zopet zasuti. Desni breg je pa podnožje Velike gore, silno

vodnate; dva do tri sežnje na globoko koplji in že boš do vode; od tod se menda del ob desnem bregu m l a k a imenuje, mala in velika. Že o Valvazorji je bil Ribniški terg precej velik ter imel veliko hiš; dan denes jih šteje 150 in 970 prebivavcev; sredi terga na desnem bregu je grad grajščine Ribniške, s kapelico sv. Janeza kerstnika, veliko poslopje sicer, pa po stari šegi zidano; nekoliko niže na levem bregu stara farna cerkev stoji, pred njo pa visoka košata in debela lipa, pod katero se razglasi deželske in srenjske gosposke ob nedeljah po službi božji oklicujejo.

Terzanje in vsi dolinini prebivavci so bili še o Valvazorjevih časih na pol po hervaški v pertenino oblečeni, menda kakor še dan denes beli Kranjci; škoda, da so popolnoma popustili narodno obleko, ter se začeli oblačiti v zgolj kupivno blago. Gotovo ne zadnji zmed poglavitnih vzrokov čedalje večje revščine.

Iz terga razum več poljskih potov vodi sedem cest: v Ljubljano, v Kočevje, v Zadólje, v Bukovico, v Sajeve, v Hervačo in v Struge čez Malo goro.

Tergu sta globoko v spomin vtisnjena dva silna sovražnika iz prejšnjih časov, Turek in ogenj.

Valvazor o Turkih to le pripoveduje:

„Zapriseženi sovražnik kerš. imena in bližnji trinog je Ribniški terg večkrat zmagal in vse vasi okoli njega požgal; le gradu se ni mogel polastiti; zato je v svojem serdu veliko kristjanov seboj odpejval v sužnost, vse oropal, ljudi brez števila sesekal in v vseh rečeh posnemal vseh trinogov očeta — hudiča. Zastran grozovitih turških napadov so v žalostnem spominu zlasti leta 1480, 1528 (mesca julija), 1546, 1559 (mesca januarja in februarja), in 1564, v katerih so Turki v Ribnici in bližnjih krajih z morivno sablo neusmiljeno morili.

Pa tudi pozneje so se ti nečloveški trinogi, kakor ustmena izročila pripovedujejo, še večkrat približali tergu, toda vselej so bili udarjeni s slepoto, tako da Ribnice z odprtimi očmi niso vidili. Ta čudež se pripisuje sv. Stefanu pap. in muč., varhu Ribniške fars. Enkrat, ko so bili Turki že jako blizu Ribnice, se jim je cerkev sv. Stefana prikazala, in tako so se prestrašili, da so jo kar sami pobegnili; rekli so, da so se zbalii svetnika, ki v nji prebiva.“

O družem sovražniku pa Valvazor piše:

„Nenasitljivi ogenj je tudi v Ribnici pokazal svojo požrešnost. Vpepelil je 2. oktobra 1415 ves terg, leta 1445 njega polovico. Toda vselej se je lepši iz pepela vzdignil, in je zdaj v dobrem stanu, zlasti od kar ima tri sejme na leto.“

Pa tudi pozneje je ogenj v Ribnici še razsajal. Enega spričuje letnica, v cerkvi na steno napisana: *DestVltVr CrVDeLi InCendIo pletate renovatVr (1775).*

V Ribniški dolini so bili nekdaj trije gradovi, sedaj stojita še dva, od tretjega je le še nekaj razvalin. Vsi trije gradje so bili grajščine in so še zdaj, namreč: Ribniška, Brežka in Osteneška (Erteneska). Naj nekoliko povem od njihovih posestnikov.

b. O grajščini Ribniški.

Pervi posestniki Ribniške grajščine bili so po Valvazorjevem sporočilu „Gospodje Ribniški“. — „Poslednji tega imena, ki sem ga“, Valvazor piše, „po dolgem iskanju našel, bil je Janez Ribniški, kateri je 1524. leta še živel na Kranjskem. V starih pismih nahaja se jih še veliko (tega imena), ki so pred 400 in še več leti sluli po Kranjskem. Sedaj pa ni moč več določiti, katerim je Ribnica bila v lasti.“

„Pred 400 — 500 leti bili so Ribniški posestniki grofje Turjaški. To dr. Schönleben, Ribniški župnik in veliki dijakon tako le pripoveduje: — „Adolf IV. (t.j. Turjaški) imel je ženo z imenom Karanko Falkenbergovo; ona mu je porodila Otomana I,

ki je bil Adolfov naslednik, in Engelberta II., kateri je leta 1227 Loškim Gospodom: Karolu, Rupertu in Albertu prodal grajščine: Vinice, Stodrasico in Ribnico.“

„Po tem takem kupili so si Loški Gospodje Ribniško grajščino v last; po njih dobili so jo ko „fevd“ od Oglejskega patriarha Beltranda leta 1361 grofje Ortenburški.“

„Leta 1411 imel je v lasti Ribniško grajščino z družimi bližnjimi vred vojvoda Tek, kateri jih je bil priženil s svojo ženo Ortenburško grofinjo.“

„Za njimi dobili so to grajščino Celjski grofje, toda za malo časa, ker so kmali odmerli.“

„Na to podvergli so se Ribničanje 9. julija 1457 cesarju Frideriku III (IV.) in ondašnja grajščina postala je zastavščina, ktero so do leta 1619 oskerbovali cesarjevi oskerbniki ali glavarji, med katerimi jih je bilo nekoliko iz Lamberškega rodu; poslednji cesarjev oskerbnik v Ribnici je bil Možgon.“

Toliko nam pripoveduje Valvazor o tej grajščini.

Pervega marca leta 1619 pa prodal je Ferdinand II., kralj Ogerski in Česki in nadvojvoda Avstrijski itd. grajščino Ribniško z vsemi pravicami, gozdi, travniki in z vso oblastjo, ktero je grajščina imela, Hanzu Jakobu žlahtnemu Kizeljnu in njegovemu zarodu za vselej in za večne čase z edinima pogojem, da se njemu (Ferdinandu II.) ali po njegovi smerti njegovemu nasledniku naznani, kedar bi žl. g. Kizelj ali kdo njegovih naslednikov hotel grajščino prodati, in da ima on (Ferdinand) in njegov naslednik pred vsemi kupci pravico Ribniško grajščino nazaj kupiti za toliko, kolikor je kateri drugi kupec pri volji plačati za njo.

To pismo je prvo in najstarejše, ki se še sedaj hrani v Ribniškem gradu; starejša pisma morajo, če so še na svetu, kje drugej biti spravljena, ali pa so že konec vzela v kovem požaru ali kakor si bodi.

Po Hanzu Jakobu žl. Kizeljnu grofu Kočevskemu itd. podedoval je to grajščino njegov sin Juri Jernej Kizelj (grof Kočevski, gospod Kaltenbrunski in gospod na gradu Mahrbergu itd.), kterega leta, hranjena pisma ne povedó; v izvirnem pismu se pa bere, da jo je že leta 1641 želel prodati. Obenil se je tedaj grof Juri do cesarja Ferdinanda III. ter ga poprosil, da bi po pogodbi od leta 1619 ali sam kupil grajščino, ali mu pa saj dovolil prodati jo žl. gospodu Andreju grofu Trileku. — Cesar Ferdinand III. 4. decembra 1641 grofu Jurju Kizeljnu pošlje pismo, v katerem mu privolji Ribniško grajščino prodati, ker zavolj vojske, kakor pravi, in zarad družih velic stroškov nima dovolj denarja, da bi jo nazaj kupil. Izgovoril si je pa vender tudi Ferdinand III., kakor njegov oče, pri kateri pozneji prodaji pervenstvo ali predstvo pred vsemi družimi kupci. S tem cesarjevim pismom je veljavo zadobilo kupno pismo, ktero je bil junija mesca leta 1641 grof Juri Jernej Kizelj sklenil z žl. gosp. Andrejem grofom Trilekom, ki je menda umrl leta 1647.

Leta 1663 je Ribnico imel v lasti Juri Andrej grof Trilek (menda sin Andrejev), ki je, kakor pripoveduje staro kupno pismo, narejeno in podpisano v Ljubljani 4. oktobra 1663, od grofa Janeza Andreja Turjaškega (Auersperga) kupil vse grajščinske pra-

vice do 9 celih zemljišč v Loškem potoku, ki so bila od davnih časov do tistih dob pod Turjaško grajščino. Juri Andrej Trilek je menda umrl leta 1667.

Od Trileške rodovine dobili so Ribniško grajščino v last grofje Kobencelni; kako in kterelega leta, ni moč zvedeti iz grajščinskega arhiva, kjer od kupnega pisma od l. 1663 ni najti nobenega do l. 1738. Kupno pismo 3. septembra 1738 pa nam sporoča, da je Ribniško grajščino Ljudevit grof Kobencelj prodal svojemu bratu Janezu Gašparju; njegov naslednik je bil najberžej grof Guido Kobencelj. Nahaja se namreč pismo od 2. februarja 1752, s katerim je cesarica Marija Terezija Sodražanom dovolila teržen dan. Vzroki tega privoljenja, kakor pismo govori, bili so pa: a) ker je žl. gosp. Guido grof Kobencelj obljubil, po 100 gld. na leto odškodnine plačevati mestu Ložu za škodo, ki bi jo utegnili terpeti zavolj Sodražkega teržnega dneva; b) da bi se trgovina in kupčija pospešila in povzdignila, in posebno c), da bi se sol lažje spečevala.

Ktere naslednike da je imel grof Guido, ni bilo moč izvedeti, ker ni dotičnih pisem v grajščinskem arhivu. Toliko pa je gotovo, da je grajščina ostala lastina grofove rodovine Kobenceljnov do leta 1810. O tem času bil je pa grajščinin posestnik grof Ludjevit Kobencelj. Ker je Kranjska dežela takrat bila francoska, skušal se je Ludjevit, ko ud stare in sloveče Avstrijske rodovine, grajščine iznebiti in poprodati posestva, ki so bila prišla pod francosko vlado, Avstrijski tako jako sovražno. Bil je pa tudi Ljudevit poslednji iz rodovine grofov Kobenceljnov.

Iz teh vzrokov prodal je Ribniško grajščino leta 1810 gospodu Antonu Rudežu, ki jo je imel v lasti do svoje smerti leta 1829. Za njim nastopil je gospodarstvo njegov sin Jožef Rudež, mož bistrega uma in preblazega serca, ki v Ribniški dolini in povsod, kjer je bil znan, še vedno živi v blagem spominu. Umerl je 1846 in zapustil štiri sinove: Jožefa, Franca, Karola in Teodora, in dve hčeri, Jozepino, omoženo Šmitovo († leta 1855), in Marico, omoženo Kozlerjevo.

Po njem je prevzel grajščinino gospodarstvo najstariji sin Jožef, sedanji lastnik, na čegar ime bila je vpisana 12. novembra 1847.

c. O grajščini Brški (ali na Bregu).

Grad na Bregu, ali kakor mu sploh pravimo Brški, od kterelega je dan denes le še nekoliko razvalin, je stal le četert ure od Ribniškega terga na zgornjo stran ob Bistrici v vasi, ki se zove Breg.

Valvazor nam o njem to le sporoča:

„Zakaj se ta grad po nemški imenuje Willingrain, ne vem“. — Moreda se je to ime v začetku glasil „Wildenkrain“, „divje Krajnsko“, ker je stal na kamenitem znožji Male gore ravno ondi, kjer je Ribniški svet najbolj divji in krasu jako podoben.) „Preden je bil ta grad sezidan, se je temu kraju reklo „na bregu“ in tako (ali pa Brški grad) „se še vedno imenuje“.

„Ta grad sredi polja stoji, torej je o deževji veliko blata na tem kraju. — Poslopje ima močno obzidje in dobre stolpe; tudi rov (struga) ga obdaja

in je dobro zavarovan proti Turkom, ki so ondi okoli silno razsajali, divjali, palili in morili“.

„Grad na Bregu je z novega sezidal Andrej od Lamberg; čegar rodovina ga je dolgo v lasti imela; pred nekaj malo leti ga je dobila rodovina Vernek, od ktere ga je kupil sedanji lastnik Janez kerst. baron Vicenstajn.“

Za temi posestniki je prišla menda Ribniškemu grajščaku Kobenceljnu v last, bila z Ribnico združena, ž njo vred prodana Antonu Rudežu 30. julija 1810 in je ž njo še danes last njegove rodovine.

d. O grajščini Osteneški (Erteneski.)

Grad Ostenek, (po nemški Ortenegg) dobro uro hodá nad Ribnico proti Ljubljani na ostrem vrhu stoji, od tod njegovo ime. Stari ljudje mu še vedno Ostenek pravijo, mladina ga pa že sploh le Ertenek imenuje. Lepo in veliko poslopje je, in sedaj še v dobrem stanu, v njem je kapelica sv. križa. Ostenek je šent Gregorski duhovni prištet, tedaj zutaj doline. Jez pa tukej o njem govorim, ker je lep in visok mejnik Ribniške doline, v kateri ima njegova grajščina nekoliko zemljišča in kmetov.

O tem gradu Valvazor to le pripoveduje:

„Ta grad so sezidali grofje Ortenburški. Ko njihova rodovina odmerje, je prišel Celjski grofom v last; ko so tudi ti odmerli, pa Avstrijskim cesarjem; torej je še dan danes zastavščina.“

„Iz cesarjevih rok so ga dobili Lambergi, od teh Možgani, za temi Janez Juri baron Lichtenberg; nasledvali so si: Wolf Andrej, Franc Bernard in Gotfrid.“

„O kmetiškem puntu so puntarski kmetje prišli tudi pred Ostenek, kjer se je Jožef od Lamberg hlabro branil. Ko pa vidi, da se ti ljudje s silo ne dajo odgnati, začne ž njimi prijazno govoriti in jih tudi pregovori, da odidejo. Cesar s silo ni mogel, je storil z dobroto, kakor tudi mehka beseda velikrat več doseže, kot naj ostrejši meč.“

„Ko so bili mesca julija 1528 v deželo prihruli Turki, so vse vasi tudi okoli Osteneke požgali in ondot grozovito divjali; ravno tako leta 1546. Mesca novembra 1688 je bila pa strela udarila v grad.“

„Blizo Osteneke, za lučaj komaj od njega, je stal grad Otenstajn, ki je pa zdaj popolnoma zapuščen; le voglat stolp je še viditi. Pravijo, da si ga je bil v stanovanje sezidal nek Ortenburški grof. Gotovo pa je to, da je nekda bil Osteneški grad last dveh bratov; ker se nista mogla pogoditi, kako da bi oba stanovala pod eno streho, si je grof Oton svoj grad ali stolp sezidal ter ga je po sebi imenoval Otenstajn.“

To prigodbo dr. Schönleben v rodovniku Turjaških grofov pa tako le pripoveduje:

„Pilgrin II. (namreč Turjaški) je s svojo ženo (ki nam je še neznana) rodil Pilgrina III., Konrada III. Engelberta I. (od kterelega se bere, da je bil l. 1178 dobrotnik Zatiškemu samostanu cistercijskemu), Stefana I. in Nežo, ki se je zaročila s Henrikom, grofom Ortenburškim leta 1140. Ona mu je porodila Otona in Hermana, ki je bil veliki dijakon na Koroškem, pozneje pa izvoljen Kerški škof. — Oton pa je zavolj

dote, ki mu je šla, pričel vojsko s Pilgrinom II. Tedajšnja navada je namreč bila, da so se plemenitaži vojskovali med seboj. V tej vojski je Oton Turjaški grad razsul, in zidal ne daleč od tod nov grad, ter ga imenoval po sebi Otenstajn, od ktere ga je viditi še en stolp. Tako je to dogodbo pisavec rodovnika, na kožo pisanega, z različnimi besedami zapisal. — „Grad Otenstajn je po smerti grofov Otenstajnskih zopet prišel k Osteneški grajščini in je z njo združen

do današnjega dne in lastina baronov Lichtenbergov,“ tako Valvazor svoj popis o Osteneku sklene.

Lichtenbergi so Ostenek do leta 1820 v lasti imeli. Za Gotfridom so mi iz te rodovine še poslednji trije posestniki znani: Ferdinand Maks, Ludovik Dizma in Benjamin, kateri ga je 14. jan. 1820 prodal Janezu Kozlerju; ta pa ga je prepustil svojemu sinu Janezu sedanjemu posestniku, na čegar ime je bil prepisan 24. okt. 1845.

IX. Zemljomerski (katastralni) spregled polja, travnikov, gozdov in srenjskih pašnikov.

Ribniška dolina vsega vkup meri 27,133 orali 1066 □ sežnjev, in sicer:

1. Stavbni prostor . . .	73 orali	1330 □ sežnjev
2. Njive . . .	4045 „	293 „
na vsako osebo jih pride	—	658 „
3. travniki, senožeti in vertje	6266 „	1577 „
4. zgol pašniki ali pašniki med germovjem in mali gozdi . . .	6937 „	1108 „
5. veliki gozd . . .	9302 „	186 „
6. še neobdelan svet . .	507 „	1373 „

Opomin. Ves navadni zemljiščni davek brez vseh priklad znaša na leto 7749 gld. 36 kr. avst. velj., ker je čista katastralna cena prerajšana na 46,115 gld. 16 kr. starega denarja, na osebo pride navadnega zemljiškega davka 78½ kr. avst. velj.

Kdo, ako primerja obdelani Ribniški svet s številom seljakov Ribniške doline zlasti z zemljišči na polovine, četertine, tretjine, osmine, dvanajstine, šestnajstine, in še celo na dva in tridesetine razdrobljene, ne bo ali zdihnil: „Kaj, tako malo za toliko ljudi?“ — ali pa bo rekel: „Blaženo polje, ki toliko tisoč ljudi redi, — ali le tebe ni zadelo prekletstvo Božje, osat in ternje in pot obraza?“ — Toda ne uni zdihljej, ne to, blagorvanje ni na pravem svojem mestu, zakaj Ribničanje, ki hočejo biti pridni in varčeni, pomanjkanja sicer ne terpe, pa tudi polje, dasitudi ni nerodovitno, vendar ni raj, ima zavoljo visoke svoje lege le eno setev in ne rodi toliko žita, da bi moglo nasiti vse svoje obdelovavce. Od kod tedaj kruha za vse? Zraven Božjega blagoslova Ribničane pridnost redi. Oni ne obdelujejo le pridno, skerbno in umno svojega pičlega polja, da jim daje, kolikor premore, ampak si vedó tudi iz ptujih krajev dober kosček kruha pridobiti z obertnijo in kupčijo.

Opomini in svetje.

Kakor so Ribničanje v pridnem in umnem obdelovanju svojega polja skorej sploh vse hvale vredni, tako jim pa ozir travnikov svojo grajo izrečem. Mila narava jim jih edina napaja, le rosa z neba in ptice z zraka jim jih gnojé; ni ga skorej, da bi suhi zemlji napeljal hladivne vodice, ali da bi iz močvirja od-

peljal stoječe merzle studenčine strupice, preobilne vode, ali pest gnoja ali gnojnice napeljal na njé. Marsikaj bi si Ribničanje travnike lahko zboljšali in z umno umetnostjo odverili škodo, ktero jim delajo mnogi malni na Bistrici. Pa kaj, ki se najdejo, katerim se škoda zdi, po celem prekopati mlako, češ da ima že dosti strug ki si jih voda ob povodnji sama dela. Se ve da jih ima, ki morebiti trikrat več prostora, kakor une, ki bi si jih sami z umetnostjo naravnost naredili, jemljejo, pa jim vendar ne odpeljejo preobilne vode. Po živem zgledu g. Janeza Kozlerja, osteneškega sedanjega grajščaka, ki je ob Teržišici nad Virjem okoli svojega mlina pod velikimi in malimi Poljanami najmočvirniši svet tako usušil, da je vert na njem zasadil in že kosi najzlahtnišo travo, bi se imeli Ribničanje zgledovati in ravnati, in gotovo za tretjino bi si pomnožili kermo, kislo mlačno (senó na mlakah) požlahnili v sladko senó, in obvarovali se marsiktere škode; zakaj velikrat jim ravno zavolj pomanjkanja umetnih strug Bistrica stopi čez svoje bregove, povodenj napravi, travnike posvinja ali pa že pokošeno senó odnese, da ž njim zamaši navadne goltance in žrela Male goré, in da išče novih, po Goriškem, Otavškem, Nemškem in Lipovškem polji, kakor njena sestra Ribnica po dotenjskem.

Opovira jih v imenovanih opravilih zlasti tudi to, da ima le malo travnikov svoje edine lastnike, ampak po dva ali celo tri, ki jih na dve ali tri leta spreminjajo. Kako težko je pa več glav spraviti pod en klobuk, je sploh dobro znano. Da bi pač tudi to napako kmali odpravile komisije, ki zemljišča sprostujejo starih servitutov!

Tudi ozir srenjskih pašnikov in gozdov Ribničanom hvala ne gre. Da bi živino kje v hlevu redili, in na pašo ne gonili, ne najdeš ne „čuj ga“ ne „vuj ga“ (?vuka?). Se vé da jih tudi v tem opovirajo servituti, ki jih imajo na njih vasi do vasi, in po tem takem do sedaj ni bilo moč, razdeliti srenjskega sveta med posestnike. Za potem, ko bo pa ta svet vseh servitutov rešen, dober svet v sercu nosim, zlasti za tiste vasi, ki pasejo svojo živino po terznih, po Mali gori (griči) in po brezji. Koliko lepega in rodovitnega sveta še tukej spi, ali le nekoristno ternje ali germovje rodi! Koliko lepega

žita bi dajalo Brezje, ako bi se v rodovitne njive obdelalo.

Ali hočete djanski dokaz? Nate ga!

Le glejte, kove rodovitne njive imajo Teržanje na tistem delu brezja, ki so si ga vanje spremenili: med Tergom in Ugarjem! Koliko okusnega sená bi na terznih in enacih prostorih zrastle, če bi jih živina ne tergala, ali na pašo ali s paše gredé le ne teptala! — Koliko njiv ali lazov bi se po griči, ktereга gorko južno solnce obseva in greje, napravilo, ako bi se ž njega potrebito obilo germovje in kamenje, ki le prostor jemlje in ne daje nikacega hasna. Žapuže, Dolenji lazi, Breg in Gorenja vas so vam izgledi, kaj so si njihovi prededje iz griča naredili. S tem pa ne rečem, da so tudi oni delo že doveršili, pričeli so, doveršenje so pa svojim naslednikom prepustili. Da bi bili vsi nadaljevali pričeto njih delo, gotovo bi bilo kamenje do malega že gradilo rodovitne dolince in ograde. Torej na noge, vi, katerim gre grič v last, trebite, kopljite, orjite, vlačite, sejajte, ravnajte, gradite, sadite, cepiti in v kratkem boste kosili, želi in sadje tresli ter si novce kovali ondi, kjer vam zdaj živina tlači svét, in trosi svoj tečni gnoj, pri vsem tem pa vender velikrat le strada. Tega ste pač sami popolnoma prepričani, večkrat sem vas sam že slišal tožiti, da živina v griči na paši nič ne dobi, in da morate s paše vernivši precej domá polagati klaje, ako hočete, da vam molzejo krave, in pri moči in mesu ostanejo volji in konji.

Zlasti si pa k sercu vzemite in dobro zapomnite ta le moj svét:

Slišali in nekteri gotovo tudi že vidili ste z lastnimi očmi, koliko dobička donáša sviloreja. Marsikomu so se že sline cedile in skomine delale, ko je vidil srebro in zlato, ki so ga Lah i vsipali njim, ki so jim svilne mešičke prodali. Svilnih mešičkov pa ni brez sviloprejk, sviloprejk pa ne živé, ako se jim ne daje vživati murbovega perja, murbovega perja pa tudi ni, brez murbovih dreves; murbove drevesa pa ne rastejo, ako se ne sejejo ali ne sadé; torej vam svetujem: začnite murbe obilo saditi po živem zgledu, ki vam ga dajeta Ribniški Miklovec (Arko) in Seljan (Oberstar) pod sv. Ano. Kamenja in germovja streljeni Grič sam bo dajal obilo primerneга prostora; imate ga pa tudi ob poljskih in

soseskinih potih in okrožnih cestah. Le dobre volje, nekoliko podučjenja, ki ga vam dajejo „Novice“ in edinih misel vam je treba, in v 15 — 20. letih vam več ne bo treba hoditi s trebuhom za kruhom, se vam ne bo treba več bati za zaslužek, ki vam ga zdaj daje rešetarija, ktera vam prizadeva mnogo truda po zimí, obilo potu in še celo strada po letu na ptujem. In kaj bo, če vam kdaj lesčevje poide? ali kedar bodo železna rešeta enake cene z vašimi lesenimi? Če pa tudi rešetarija vekomaj ostane pri starem, ali bi vam mar presedal svilnorejski pridelek in zaslužek? To pomislite, in več se vam naj ne gabi lahko, kratko in prijetno delo, ki je s svilorejo sklenjeno. Dobrovoljno sprejmite moj svét, in po njem se ravnajte; vaši otroci bodo hvalo vedili vam in še meni, ki bi serčno rad doživel časa, da bi vidil svilne kupce hoditi po Ribniški dolini.

Tudi ozir gozdov si ne morem kaj, da bi Ribničanom, skorej sploh, graje ne izrekel. V svojih gozdih debele bukve in smreke in hoje podirati, jih izvažati v Terst in prodajati, in v pepel spreminjate v pečí, to dobro veste in znate; da bi se za vsako posekano drevó zasejalo ali zasadilo drugo in mlado, tega nočete umeti. Toda vaše otroke bi utegnili huda zadeti, ako kmali ne pričnete drugače ravnati s svojimi gozdi, ki so večidel že prosta vaša lastina.

Da pa ne mislite, da vas hočem le grajati, ne smem zamolčati, da dobro vem, v čem vam gre hvala. Zraven hvale, ki sem vam jo že izrekel ozir skerbneга obdelovanja vašega pičlega polja, jo še izrečem:

a) vašemu ženskemu spolu, ki zna dobro rediti in pitati prešiče. Prešič s tremi centi ni bela vrana med vami, sem ter tje se posreči, da kteri po 4 cente natehta. Teržanci in Goričani in Korošci se z Ribniškimi bohi dobro masté, pa tudi lepe denarce pošiljajo za nje.

b) Moštvu in ženstvu ozir obertnije rešetarke in lončarske;

c) moštvu ozir kupčije z svojimi in ptujimi obertnjskimi in deželnimi pridelki.

Ker bi utegnili moje bravece, ki hočejo Ribničane bolj poznati v dveh poslednjih ozirih, nekoliko bolj mikati, hočem o njih obširniše v posebnem oddelku govoriti.

X. Ribniška obertnija.

a) sploh.

Če sem Ribničana hvalil ozir obertnije, jim vender v obertnii sploh ta hvala ne gre; ker vem, da morajo lepi denarci iz doline za dela, ki bi jih lahko domačini sami opravljali in za reči, ki bi si jih zamogli tudi sami pripravljati. Semkaj pa ne štejem oblačilnega blagá, ki pride iz fabrik, kterih, skorej bi rekel, k sreči nimate; zakaj kjer so fabrike, je sicer velika bogatija v žepu nekterih posestnikov, veliko revščine in obilo družega zlega pri veliko de-

lavcih. Vender sem pa fabrik omenil zavoljo tega, ker vas hočem nekoliko posvariti, ko vidim, da jim preveč denarjev pošiljate za svojo na vides lepo, ali malo trdno obleko. Preveč kupivnega blagá imate med seboj. Ali bi se ne mogli bolj oblačiti v domačo pertenino, zlasti pri težkem delu? Ali bi ženstvo ne moglo nekoliko odjenjati od svoje gizdosti? Zakaj so moštvu skorej zginile jerhaste in pertene blače? In tako bi še marsikaj lahko naštel; toda bodi zadošči, saj že veste, kam merim.

Dalje preveč denarjev na ptuje pošiljate za stavbe. Reči moram, da imate z malo izjemami lepe, prostorne, primerne, večidel zidane, v lepe verste postavljene hiše. V tem obziru imate malo sebi enacih krajev na Kranjskem, še manj taci, ki bi vas prekosili. Toda kdo vam jih zida, ali ne ptujci? Zakaj ni med vami zidarjev? Vas le hočem v tem obziru hvaliti? Pač ne! — Tudi tesarjev in mizarjev vas je premalo, in usnjarjev tudi in klobučarjev. Da opravičim svojo grajo, pričajo naj številke, katerih morebiti še sami dobro ne veste. Te številke so posnete po davkih, ki jih dotični obertniki plačujejo. Ribniška dolina ima: 73 kerčmarjev (teh je pač preveč, in tudi to vam je v grajo), 28 čevljarjev, 24 lončarjev, 18 krojačev, 14 kovačev, 12 mizarjev, 12 strojbarjev, 12 pekov, 8 tesarjev, 8 mesarjev, 8 kolarjev, 4 klobučarje, 4 jerharje, 4 sodarje, 4 opekarnice, 4 kerznarje, 3 klučarje, 3 sedlarje, 3 potašnice, le 2 krovca, 1 olarijo, 1 vervarja, 1 kavano, 1 lekarnico. Kaj se torej iz tega spregleda posnema?

Da vsi preveč v eno tišite, primerno se razdelite v razne dela, in večje dobičke boste delali vsi. Saj ni treba, da bi bilo toliko rešetarjev in lončarjev in kupčevavcev.

V tem trojem vam pa v resnici hvala gre; torej hočem v posebnem oddelku vašo razumnost in pridnost svetu oznaniti.

b) posebej; in sicer:

O Ribniški lesenini.

Komu so neznane šaljive burke, ki jih semtertje uganjajo o Ribniški leseni (ali suhi) robi ljudje, kateri je morebiti še celó ne poznajo. Njim in sploh vsem, komur je mar kaj več zvediti od Ribniške marljivosti in obertnije, naj naslednje verstice povedó: 1) kaj je lesena ali suha roba; 2) kako se dela in 3) kako in kje se v denar spravlja.

1) Kaj je lesena roba ali lesenina?

Lesena roba bi se imela v širjem pomenu imenovati vsako leseno orodje, ki ga rabi kmetijstvo ali obertnijstvo in se terži z njim. — V ožjem pomenu pa Ribničanje imenujemo leseno robo le razne posode iz lesa narejene, in njihove posamesne dele; n. pr. čubre, kèble (škaf), korce, žlice, okrožnike, škatelje, rajte, rešeta, obodi, palice, vitre, tkana dna.

Opomin. Čubre, kèble, korce, žlice, okrožnike in škatelje tudi drugod delajo; moj namen pa je, lešeno robo, ki se dela le v Ribniški dolini, na tančnejše popisati, in semkej prištevamo le rešeta in njihove dele.

2) Kako se rešeta delajo?

Da to delo nekoliko bolj mikavno in živejše opišem, si hočem misliti, da sem svojega radovednega prijatelja Janeza K..., ki že počiva v hladni zemlji in s katerim sva en dan zagledala ta svet, vodil po rešetarski vasi, da si je sam ogledal dela, o katerem je že marsikdaj sam šaljivo govoril. Ker se pa ni utegnil več ko pol dne pri meni v Sušji muditi,

sem mogel pozvediti, s katerim delom se ravno pečajo v posameznih hišah. K sreči je bil ravno deževen dan, in zavoljo tega vsi rešetarji pri svojem delu; pri Bùtičevih so ravno palice belili in klali; pri Skončevih so vitre obdelovali, cepili in stergali; pri Praznikovih vitre vravnali, obrezovali in vezali; pri Mihčevih dna tkali in šivali; pri Venčanovih rešeta pleli in šivali; pri Jožkovih so tkana in pri Novakovih pletena rešeta delali.

To zvedivša se urno odpraviva po vasi k Bùtičevim. Gredé naji srečata Uršini Matic s ferlanko in zgornji Skončar s krivcem. „Kam gresta?“ ji vprašam. „V grič palice sekati“ nama odgovorita. „Dobro srečo“ jima rečem, in ločimo se. Kaj sta rekla? me vpraša moj prijatelj. Djala sta: da gresta palice sekati? „Kaj pa je to?“ — Glej, to je glavina vse rešetarje, zakaj brez palic ni rešeta. Palice namreč Ribničanje imenujemo leskove stebila po palcu ali še bolj debele po 3, 4 ali 5 čevljev dolge, katerih si, ako ima kje v svojem s ferlanko ali krivcem v Griči (Mali gori) naseka, v butare zveže, operti domu znese ali tudi pripelje, če ima s čem. Kdor nima leščevja v svojem, si mora palic nakupiti od sosednih Kranjčanov ali Kočevjarjev, ki imajo veliko leščevja in si ga po sreči ne vedó na večji srečo in prid obračati, kakor da ga še precej dober kup prodajajo Ribničanom. Da znajo sami z leščevjem prav ravhati, bi Ribničanom tenka prela, ker sami nimajo več zadosti leščevja.

Še nisem zadnjih besedi prav izgovoril, sva že pred Bùtičevim hišnim pragom: „Kaj tukaj poččenjajo? kaj tako poka? me prijatelj vpraša. „Le z menoj v hišo, kmali boš vidil.“ — „Dober dan Janez, kaj delaš?“ Palice, ki sem jih včeraj nasekal, belim, ujec jih pa koljejo. Med tem, ko sem se z Janezom pogovarjal od raznih reči, ki niso mikavne mojim bravcem, je moj prijatelj opazoval njuno delo, ki sta ga tako le opravljala: Janez je lubje s palic z nožem stergal, t. j.: belil jih je; njegov ujec pa je stal pred babo, t. j. pred hrastovim (ali bukovim) tramom, okoli pol čevlja debelim, na več krajih z manjimi in večimi svedrmi prevrtanim, ki je pod prečnikom na tleh stal in bil dobro zagojzen, da se ni premaknil. Obeljeno palico je na debelejšem koncu za palec od kraja z nožem nekoliko zarezal, jo na zarezanem koncu v luknjo vtaknil, na tanjem koncu nekoliko k tlam pritisnil, tako da se od palice odcebra ali loči toliko debela vitra, kolikor globoko je bil v palico zarezal; to delo je ponavljal, dokler ni viter ločil okoli in okoli od nje. Ktera je bila debelejša, je dala po dve vitri okoli in okoli. Kar mu je poslednjič v roki ostalo okoli steržena, je imenoval bùtično, menda od glavice (bùtice), ki je na debelejšem koncu ostala.

Ko se je bil K... beljenja in klanja nagledal, se od delavcev posloviva, rekoč: „Bog vas obvari!“ — „V Božjem imenu“ nama odgovorita ter naji prijazno spremita do večnega praga.

Nekoliko korakov in bila sva pri spodnjih Skončevih. V hišo stopivši pozdravim Mihata, ki je na nizkem stolu sedé naklane vitre obdeloval; njegov brat Matevž je obdelane cepil, sestra njegova je pa cepljene stergala.

Miha je namreč naklane vitre, ki so bile območene, ker so se bile že nekoliko posušile, z nožem, ki mu pravimo viternik, obrezoval t. j. poverhne po tréh, druge pa po vseh štirih stranéh gladil; njegov brat Matevž pa vsako obdelano, precēj debelo, po dva-, ali če je bila debela, po trikrat na debelejem koncu zarezal z viternikom; potem jo nekoliko nakrenil, da se lakno pri zarezi odcepi, jo nad zarezo med zobe dene ter z njimi prime; z desnico za odcepljenko prime, da bi jo potegnil od une; da se lakno enakomerno odločuje, mu mora pomagati tudi levica, ktera z usnjatim štritofom debelejo vitro pod zarezo objame in nekoliko tišče ob nji navzdol proti zadnjemu koncu polzi med tem, ko desnica za nakrenjeno tanko lakno vleče od sebe, dokler se mu ne zmuzne iz štritofa, kar se še le zgodi, ko je drobneja zarezana vitrica ločena od debeleje. Če je bila vitra kratka, jo je kar obenem potegljeji odcepil, daljšo je pa enali še celó po dvakrat nižje poprijel z zobmi in z desnico. Veselje je bilo gledati, kako urno mu je šlo cepljenje od rok, kar letele so mu izpod perstov tanke vitrice, ktere je na desno zraven sebe pokladal. Poverhne, t. j. prve pod lubjem je imenoval skrajnice, vse druge pa óbeljce. — Ravno sva se hotla posloviti, kar moja verstnica, Reza, Mihatova hči, v hišo stopi. Ko jo oče ugledajo, ji porekó: usedi se, usedi, in pokaži ptujemu gospodu, kako ročno znaš vitre stergati. Reza se ni dala dolgo prositi, naglo pest nacepljenih viter Matevžu vzame, gre bližej okna; ondi se usede na nizek stolček, vitre na levo stran dene na tla, na desno koleno klopčino položi, z desnico za dobro nabrušeni viternik prime, z levico seže po vitro, jo dene na klopčino, nanjo viternik nastavi in nekoliko pritisne, z levico pa vitro k sebi potegne, tako da nož z vitre pobere, kar se ni bilo enakomerno ločilo, in ker nož ob enem vsega ne pobere, v drugo in tretje to delo ponovi in sicer pri skrajnicah le po eni, pri óbeljcah pa po obeh stranéh, tako da vitra ni le gladka, temuč tudi tanka, kakoršne je treba rešetu. Kar je viternik z viter postergal, steržine imenujemo. Kaj lepó je bilo gledati, kako so steržine s kolena padaje, nabirale se okoli njene noge; zdelo se nama je, da so Rezi spletale lep bel venec v znamenje njene urnosti in ročnosti in v pohvalo njene pridnosti. Še četrte ure se nisva mudila in dalje pogovarjala z marljivimi in urnimi delavci, in že je bila Reza izgotovila pest viter, z levice so se ji bile vse preselile na desnico.

„Lep hlebec,“ rečem očetu, „boste mogli urni Reziki prinesiti od zdóma.“

Opomin. „Hlebec“ imenujemo tista darila, ki jih rešetarji nosijo družini od zdómu t. j. s krajev, kjer so teržili z lesenino.

S temi besedami sva se hotla posloviti, kar moj prijatelj, ki je na vse v hiši tako pazil, kakor mačka na miš, ugleda na klopi neko leseno ploščico, z ostrimi zobíči, klopi s klinom priterjeno. „Kaj je pa to?“ radovedni popraša. „Rezir je,“ mu Rezika odgovori. „In čemu je ta mala stvarca?“ — „Da vitre na nji ravnamo ali obrezujemo. Ker vidim, da hočete vse viditi, vam hočem pokazati, kako se to godi.“ — Vstane s stolčka, ostergane vitre pobere, jih na klop položi zraven rezirja. „Glejte,“ je djala, te vitre so ostergane, niso pa še enakomerno široke; morajo pa biti, sicer

bi v rajtah ali rešetih ne bile luknice enako velike. Zavolj tega jih obrezujemo. Ta dva zobíča (rezila) sta najbolj vsaksebi; na njima obrezujemo vitre za rajte; na teh dveh, ki sta si bližej, vitre za pletena, na teh treh ali štirih, ki so si nekoliko čez črtico vsaksebi, pa vitre za tkana rešeta.“ Na to vzame vitro za rajto, jo skonca položi na primerna zobíča, jo toliko na nju pritisne, da se zobíča skoz njo prikažeta; potem jo na odsební strani tik za zobíči z lesenim gladko obdelanim ploščnatim klinčekom z desnico pritisne na diljico ter vitro z levico za prisebni njeni konec prime in naglo k sebi potegne; in zobíča sta vitri odvezla na obeh straneh toliko, kolikor je bila preširoka; potem to delo ponovi z vitro za pletena rešeta in poslednjič za tkana, toda teh ni le obrezala, ampak tudi v tri ozke razcepila, nektero le v dve, nektore še celó v štiri.

Ker se nama je mudilo, nisva utegnila čakati, da bi nam bila Rezika obrezala vse vitre, ki si jih je bila pripravila na klop. Reziko še enkrat pohvaliva in posloviva se tudi tukaj s krajinem pozdravom: „Bog vas obvari!“ „V Božjem imenu“ nam vse trije odgovoré, ter naji prijazno spremijo do hišnega praga.

Gredé do Mihčevih svojemu tovaršu pripovedujem, da marsikteri stergar od drevi do davi pri vitrah na stolčku sedi in napravi toliko steržin na dan, da se mu zvečer več ne vidijo kolena iz njih. Drobne steržine, trakovom podobne, so dobro nastilo, večidel preščičem nastiljajo z njimi.

Z navadnim pozdravom pri Mihčevih v hišo stopiva. Marijanca za statvami sedi, zdaj z desno, zdaj z levo nogó urno pritisne, vselej vitrico vtakne v snutek, levica pa jo za berdo prime ter jo z njim priterdi sesticam že vtkanim. Preden od duri prideva do statev, ki so stale pri oknu, je berdo že vdarilo petkrat in vsaka noga tudi petkrat pritisnila stopalo; in Marijanca je ravno dotkala dno prihodnjemu rešetu ter ga s statev odrezala. Da bi moj prijatelj to delo vidil od kraja, jo poprosim, da vnóvič osnuje. Ni ji bilo treba dvakrat reči. Urno se stegne k odsebnemu statvenemu koncu, kjer na lesenih klinčikih, ki za pavec vsak sebi tiče v statveni legi, visé vzevki tkanih viter; vsacemu vzevku po tri vitre vzame, ter jih zapored pretakne skoz lučavnice (zanjke), ki so navezane na dve verci, verci pa na stopali, tako da, kedar na levo stopalo stopi, vitre zinejo, t. j. polovico viter seboj bolj k tlem potegne in sicer 1. 3. 5. vitro itd., z desnim stopalom pa drugo polovico in sicer 2. 4. 6. vitro itd.

Potem vsako vitro skoz berdo pretakne in poslednjič z verco priveže na palico, ktero z dvema jermenoma k prisebnemu statvenemu koncu tako priveže, da je vitterski snutek napet, kolikor je treba.

Zdaj začne votek vdelaovati; usede se na stol, ki stoji sredi med jermenoma, na levi strani ima posodo z vodo, kjer se vitre namakajo, na desni pa leseno iglo nekoliko daljo, kakor je snutek širok; zdaj seže z levico po prvo vitro, z desno nogo stopalo pritisne, vitre toliko zinejo, da z desnico iglo med nje vtakne, da se na levi strani prikaže; z levico namočeno vitro igli v uho dene, z desnico iglo potegne, in prevlečena je prva vitra skoz snutek; noga odjenja, snutek v versto stopi; in tkavka vitro za konca prime, da jo

zravná in napne, potem pa za berdo, s katerim jo k sebi do palice pritisne, kolikor se da. Kakor s prvo, tako z drugo in poslednjo vitro ravná. Na kar pa zlasti pazi, je to, da so luknice po vsem dnu popolnoma štirjaške in enakomerne. Kedar se ji je zdelo, da so osnutkove vitre presuše, poškopila jih je nekoliko z vodo. Vtkavši zadnjo vitro, dno naglo z ostrim nožičem odreže, in dno je bilo v pol ure pričo naju gotovo.

Moj prijatelj je tako pazljivo tega dela gledal, da ni nič družega vidil v tej hiši, in tako je bil zadovoljen s tem, kar je tukež vidil, da ni mogel dosti prěhvaliti urne delavke; ker se mu je mudilo, se je hotel posloviti, da bi drugej še kaj vidil. Jest pa mu rečem: Čemu bi hodila kam drugam gledat dela, ki ga tudi tukež še moreva viditi. Glej kako urno Marijanina sestra rešeta plete na mizi.

Ravno je štiri vitre po dolzem na mizo položila toliko vsaksebi, kolikor redko dno je hotla rešetu splesti; nanje je dela ploščiček, da je vitre tiščal, da se ne premaknejo; potem druge štiri vitre po križ skoz tne po dolzem ravno v sredi preplete in s šilom tako zravná, da so vse luknice popolnoma štirjaške. Ker je ta spleteni križ zgled, kako široko pleteno mora rešeto biti, pletica očeta pokliče, da bi pogledali njeno osnovo; oče pristopijo k mizi, ji vitre nekoliko zredijo, ker so bile nekoliko preozke, torej luknice nekoliko premajhne. „Na, tako redko dalje pleti,“ ji pravijo, pletica se marljivo dela poprime, midva pa se od pridnih delavcev z navadnim pozdravom posloviva.

Veliko dela sem že vidil, mi tovarš gredé reče, rešeta pa vender še ne; naglo me pelji kam, kjer se rešeta izgotavljajo. „Ravno v hiši, kamor te zdaj popeljem, rešeta delajo“ mu odgovorim. — Ko stopiva k Ivanovim, troje delavce najdeva. Miha je obodi šival; Franca rešeta robila, Francè pa obrobljena dna na obodi deval.

Opomin. Da vé bravec kaj in od kod je obod, mu to-le povém:

Obodar hojo ali smereko poseka, jo oklesti in v kerclje, po meri dolge, sežaga; kerclje v drobcene diljice razkolje, diljice z rezavnikom obreže, potem jih ukrivi t. j. tako ugané, da pride konec čez konec, in to so obodi; pervega vselej na koncéh z vitro sešije, da okrogel ostane, potem vanj še enajst družih le potoči, in to je kolač obodov.

Miha ravno nov kolač načne, in prvi obod iz njega vzame. Za rešeta, ki jih je ravno delal, bil je nekoliko predolg in nekoliko preširok. Da ga izoži, ga nekoliko odkolje ter ga po robu nekoliko obreže in pogladi. Potem ga tako ukrivi, da pride konec čez konec, natanko po meri, ki jo imajo obšita njegova dna; potem obod na primernem kraji s široko vitro sešije, konca, kolikor sta predolga, z ostrim nožičem prireže, in obod je gotov. Potem prične družega izdelovati, ravno kot pervega, le toliko manjšega ukroži, da ga lahko v pervega vloží; in tako dalje tretjega v družega, četrtega v tretjega, petega v četrtega in šestega v petega; vseh šest vkupej zloženih, krog imenuje.

Gotovi obod podá Francetu, da bi djal dno na-nj. Pleteno in tkano dno mora pa poprej biti obšito ali obrob-

ljeno, in to delo je Franca opravljala. V ta namen je imela primeren obod, nanj je zdaj položila pleteno, zdaj tkano dno, ga pritisnila in napela z obročem, ter mu okrog in okrog prirezala vitre, kolikor so bile predolge; potem jih je jela do pletenine privijati in s široko vitro obvijati ali robiti.

Obroblijeno dno je podala Francetu, da ga dene na obod, kterege so mu bili oče dali, položi ga France na obod, nanj pritisne obroč, da je dobro napeto, in potem ta obroč na kakih šestih mestih okrog in okrog k obodu s široko vitro prišije ali priveže t. j. skoz obroč in obod, ki jih s ploščnatim šilom prebada, na vsacem kraji vitro po trikrat prevleče; in gotovo je rešeto, ki je namenjeno po nizki ceni biti prodano, ali na Hrovaškem zamenjeno za toliko ali še celo za dvakrat toliko žita, kolikor ga vanj gre.

Viditi gotovo rešeto, jo moj tovarš precej hoče pobrati iz Ivanove hiše; da mu pa še drugo pot, po kateri se izgotavljajo rešeta, pokažem, rečem Franci: „pokaži, pokaži nama, kako znaš rešeta na obodu pleti.“ Z veseljem nama tudi to pokaže. V ta namen vzame sešit obod, v levico tri vitre skrajnice, v desnico pa šilo; s šilom za dober pavce pod robom obod na mestu, kjer sta si obodova konca navskriž položena in sešita, prebode, od znotraj vitro v zarezo vtakne in nekoliko pritegne; ta vitrini konec v obodu dobro priterdi, t. j. nekoliko više v obod vbode, vitrini konec v zarezo potakne, od znotraj zategne, od zunaj pa s šilnim ročnikom po vitri udari, da se uleže, še enkrat vbode še više v obod, kraji konček v novo zarezo vtakne, pritegne in še enkrat pa spet nekoliko više vbode, tako da še enkrat kratek konček od znotraj v obodu sterli, pričakovaje ostrega noža, ki ga tik oboda odreže, dalji konec potem čez obodovo votlino na nasprotno stran sprostí, da natančno poprečno sredo najde, ondi spet s šilom v obod zabóde, vitro vtakne, jo nategne in kakor uni konec dobro priterdi. Ravno tako drugo in tretjo v obod vdela tolikanj od perve, kolikanj široke luknice naj rešeto dobi.

Na to tri druge skrajnice v levico vzame, jih ravno pokriž v sredi čez perve preplete in njih konce navadno v obodu priterdi. Tako je križ storjen, ki je zgled, po katerim se ima pletica dalje ravnati.

„No, zdaj pa še ptujemu gospodu povej, kaj čudovitega Ribničanje pripovedujemo od šila,“ oče Franci pravijo. Naglo uboga ter reče: „Šilo bodilo — po svetu hodilo — ni pilo — ne jelo, pa vender živelo.“

Z zahvalo za skazano prijaznost in z navadnim pozdravom zapustiva Ivanovo hišo. Od ondod gredé, Ivanovi hiši ravno nasproti, pri Venčanovih ugledava nekaj ljudi pred vežo prav marljivo delati. „Kaj delate?“ jih vprašam. Martin, hišni gospodar mi odgovori: „Mislim sem, da pojde Martinov Martin še le jutri v Ljubljano, pa si je premislil, da pojde že danes o poldne, in moram hiteti, da zvežem zadnjo balico, in mu jo dam na voz, kterege že naklada.“ Midva nekoliko pri njem postojiva, da opazujeva to delo. Štiri jelove palice ali hloodce je vzél, s tertami jih na enem koncu za kacega pol čevlja zvezal, na tla postavil in med nje deval krog za krogom rešet, pa jih je naložil za seženj na visoko; za vsacim krogom je hloodce zopet s tertami zvezal in ravno tako

tudi zgornje konce po zadnjem krogu. V vsaki krog rešet je djal toliko žlic ali škatljic, kolikor jih je šlo vanj, da je vse prazne prostore napolnil. In bila je balica gotova, ktera se tudi krošnja imenuje, ako ima v sebi vse, česar potrebuje rešetar, kedar lesenino nosi od hiše do hiše. —

Od Ivanovih jo udariva dalje po vasi, in kmali se zopet ustaviva pred Martinovo hišo, kjer je Martin ravno voz nakladal z lesenino, ktero so mu rešetarji nanесли, da jim jo popelje v Ljubljano na železnico, ktera jim jo bo odpeljala v Maribor na Štajersko. — Kako živo je okoli voza; eni može s tertami, srobotom in vercami krošnje in bale privezujejo ročicam, eni druge s tal vzdigujejo in ukladajo na prejšnje, in tako se delo za delom verši, in kmali je stal voz naložen, širokosti in visokosti „parizarju“ enak, le v teži različen od njega; zakaj komaj 15 centov tehta lesena roba, s ktero z domu gre pet rešetarjev. „Kaj pa ti otroci ki okoli voza skakljajo in ženske, ki na klopi sedé“, me vpraša tovarš. „To so njih otroci, žene in sestre, ki jih bodo spremili do Žlebiča“, mu odgovorim. Voz je naložen in dobro zvezan, da se ne gane nobena stvarca s svojega mesta. Martin napreže, pred konji z bičem znamenje sv. križa naredi, in izgovorivši besedi: „križ božji“, konjem reče: „i“, konji se prestopijo, kolesa se zatočé in voz je spred hiše na cesti, ki pelje skoz Žlebič proti beli Ljubljani. Rešetarji z gerjačami v roki spremljajo voz, nje pa otroci, žene in sestre do Žlebiča; ondi voz postoji in pri polici vina se jemlje slovó. „Zdravi ostanite, pridno delajte, skerbni bodite, za nas molite, vi otroci pa lepo ubogajte mater“ je večidel zapopadek slovesa, ki ga rešetarji izrekujejo domá ostalim. „Srečno hodite, zdravi bodite, lep hlebec nam od zdómu prinesite“, pa navadno slovó, s katerim se domá ostali ločijo od zdómu gredočih. Marsiktera solzica se vterne in v očesu zabliskeče pri ločenju. Otroci, žene in sestre milo gledajo za potujočimi, toda že pod Žernovcem se zavije cesta, ki jim jih vzame spred oči. Nemi se vernejo domú k svojim opravilom, rešetarji pa za vozom korakajo proti beli Ljubljani; ondi robo družim voznikom oddadé na Koroško, ali železnici na Štajersko, kjer jo nosijo vsaki svojo prodajat od hiše do hiše, od sejma do sejma. Ondi pa tudi staro pohabljenno leseno orodje prejšnjega leta popravljajo, za pičlo plačilo, večidel za kosilo, južinjó, večerjo ali kako kupico vina. Od tod menda pravica: „Dajte mi labaro (Ribničan pravi: latvico) mleka, vam bom pa rajto napel (nabrenčil, napel)“. Da bi si rešetarji mogli vse skozi jesti kupovati s skupljenimi denarji, pač malo dobička bi jim ostalo. Le kdor je priden in varčen, čez dva ali tri mesce kakih 50 do 100 goldinarjev od zdómu prinese, da ž njimi poplača svoje davke in kupi sebi in družini obleko in obutev.

Opomin. Dober kos kruha bi Ribničanom dajala tkanina iz medenega drata, ako bi se je bolj poprijeli. Se le pred nekaj leti se je je nekdo v Jurjeviči lotil, in sploh je znano, da se mu jako odrezuje. Zakaj se je vas več ne poprime? Svet je velik, kupcev vam ne bo manjkalo; dratene tkanine ne bo kmali od več. Torej na noge. Iščite si novih virov, iz katerih vam bode tekel zaslužek, ker se vam kerhajo dosedanji.

Ribniška dolina obzir kupčije ali terštva.

Kupčija ali trgovina je v Ribniški dolini jako živa, ni je skorej hiše, da bi ne imela trgovca, če oče ni kupec, je pa njegov sin; ali pa sta tudi oba, mladi in stari, se vé da, si nikar ne mislite trgovcev velikih mest, ki na tisoče denarjev na leto ali celó mesec prevedejo, meni je tergovec, kdor robo ali pridelke skupuje in prodaja, če še tako malo, če tudi le na stotine in celó desetine.

Kupčija je pa zraven obrtnije Ribničanom tudi jako potrebna, prvič zato da si navozijo potrebne vsakdanje hrane, ktere zemlja jako razdrobljena tudi v dobrih letinah ne rodi zadosti vsem prebivavcem, in drugič zato, da si prislužijo denarjev, s kterimi si nakupijo potrebne obleke in plačujejo davke, srenjske, deželne in deržavne.

Memo trgovcev, ki prodajajo svoje izdelke, Ribniška dolina šteje kupcev, ki plačujejo davke od svoje kupčije: 36 z raznim blagom, 24 vinščekov, 22 kramaric, 18 z živino, 15 žitnih, 8 z lesom, 5 bránjevc, 4 s slanino, 4 z volnenim blagom, 3 z živežem, 1 s steklom.

Ribniška kupčija je dvojna ozir robe (teržnega blaga), in dvojna ozir ljudi, s kterimi teržijo.

Ribničanje teržijo:

1) večidel s svojimi lastnimi, pa tudi s ptujimi obertnijskimi izdelki, in

2) s svojimi, večidel pa s ptujimi pridelki; in v obojem obziru:

a) ali med seboj,

b) ali z ljudmi družih krajev, bližnjih in daljnih, slovenskih, hrovaških, slavonskih, madjarskih, nemških in laških.

Ribniški dolini sploh na korist in blagostan je, se ve da, teržtvo le, ako svoje ali tuje izdelke in pridelke prodajajo tujem ljudem; sicer pa se denarji selijo le iz žepa v žep, iz mošnje v mošnjo, v dolini ga je pa vedno enaka mera. Da se splošnji blagostan ktereга kraja zvika, treba je denarcev iz tujih krajev v domače privabiti.

In to se v Ribniški dolini tudi godi:

a) z lastnimi obrtnijskimi izdelki, in sicer z lesenino po gorenjem, in z lončenino po dolenjem koncu. Z lesenino (rešeti, rajtami in njih posebnimi deli: obodi, vitrami, kebli (škafi), čubri, škatljami, žlicami, krožniki, korci, s kterimi hodijo z domu, t. j. teržit od hiše do hiše, od sejma do sejma v ptuje kraje): po vsem Slovenskem, Hrovaškem, Slavonskem, Ogerskem, po nemškem Štajerju in Korotanu in po Tirolih; z vso to robo teržijo pa, le po Hrovaškem in Slavonskem, kjer je večidel ne prodajajo za denarje, ampak le zamenjujejo za žito, ktero ali ondi spet prodajo, ali ga pa domú pripelejo; v druge dežele pa keblon in čubrov ne vozijo, na Hrovaško tudi še obudov ne, ker si jih v ondašnjih gozdih nadelajo — z lončenino (lonci, piskri, skledami, kozicami itd.), ktero razvažajo, kolikor je je čez domače Ribniške potrebe, po vsem dolenjskem Kranjskem, nekoliko po Hrovaškem, po notranjem Kranjskem, Goriškem, v Terst in Istro.

Kako navadno, bi rekel prirojeno, je Ribničanom z domu hoditi na terštvo, kažejo naslednji pregovori:

Mož le tisti je,
Ki po svetu vé,
Kdor domá tičí,
Pač nič vreden ni.
Kdor po svetu bil né,
Se še ženiti ne smé
ali

Ne more se še oženiti,
Kdor ni vaje z domu hoditi.

b) s tujimi obertnijskimi izdelki, in sicer: s siti in cedili, ki jih v Stražišči poleg Kranja kupujejo, da jih domá ali na tujem napletajo na obodi in z rešeti vred prodajajo; z žagami in pilami, ki jih iz Teržica ali Koroškega dobivajo in na Hrovaškem prodajajo, kamor hodijo tudi les in derva žagat.

c) z lastnimi deželnimi pridelki; ali ž njimi je moč le malo denarja privabiti, ker jih morejo le malo prodati; nekoliko fižola, ovsá, lanenega semená, to je vse, česar ne povžijejo sami od svojih pridelkov. — Velika gora je jega dni dajala obilo lesá, ki se je steržil v Terst, pa bi ga še dajala, ko bi ga ne sekali le, temuč tudi skerbeli za mlado rast.

d) s tujimi deželnimi pridelki, ki jih kupujejo ali na Kočevskem ali Hrovaškem in prodajajo v Ljubljano kakor n. pr. brinje, laneno seme, konoper, ježice; ali jih kupujejo v Ljubljani ali iz Karlovca, in prodajajo bližnjim svojim sosedom: Potočanom, Obločanom, Ložanom, kakor n. pr. pšenico, turšico, erž, ajdovo moko. Nje, ki se pečajo s teržtvom z deželnimi pridelki, žitne kúpce ali žitne trgovce imenujemo. Žitna kupčija je jako oslabela, od kar gre iz Ljubljane železnica v Terst, kjer si Potočanje, Obločanje in Ložanje potrebnega žita na Rakeku kupijo boljši kup, kakor jim ga morejo dati Ribničanje. — Od nekaj let so se nekteri živo poprijeli kupčije z vinom, po katero hodijo na Semiško, Metliško, drugo Dolenjsko in na Hrovaško. Prodajajo ga ali v domači dolini, ali po Láškem in Loškem, še celó Postojnskem okrogu kerčmarjem, ki sami ne hodijo po-nj. Od kar se je odperla železnica iz Zagreba, se pa tudi ta kupčija jako kerha Ribničanom, ker so se je poprijeli tudi drugi kupci okoli Rakeka, in ker so jeli kerčmarji sami hoditi po vino.

e) z lastno živino; toda tudi po tej poti premalo ptujih denarjev v Ribnico dohaja; teleta, telci

in pitani preščiči, kolikor jih ni treba za dom, to je vse, kar prodajajo večidel v Terst. Premajhne zemljišča jim branijo teleta za plemo rediti in pitati živino govejsko; ozir preščičje reje, o kateri gre ženstvu posebna pohvala, da umé dobro in na debelo pitati jih, pa Ribničanom očitam le to, da se s plemenstvom premalo pečajo. Koliko denarcev gre iz doline za plemence, dobro vedó Doljenci in Hrovatje, od kterih jih drago kupujejo. Zakaj bi si sami ne začeli za plemo skrbeti? Samo pitanje in debeljenje premalo verže, ker je piča tudi kaj vredna.

f) s tujo živino, in sicer s konji in preščiči. S konjsko kupčijo se nekteri le v dolnjem koncu pečajo, in reči se mora, da so nekteri že obogateli zlasti z Laškimi cekini in lirami; toda nekterim je pa tudi že po repu dala. Po konjski kupčii Ribničana poznajo ne le Avstrijski Lahi, ampak tudi Piemontezi in Rimljani. Marsikteri je že vidil Rim in Torin. — S preščičjo kupčijo se nekteri pečajo, da plemence na Hrovaškem ali Dolenjskem kupujejo, ter jih, kolikor jih dolina ne potrebuje, bližnjim sosedom Potočanom, Obločanom in Ložanom prodajajo. Ta oddelek preščičje kupčije je bolji, toda Ribničanom ga kvaré bližnji Laščanje, kteri se vanjo vtikajo. Drugi oddelek preščičje kupčije je pa ta, da nekteri le pitane preščiče po dolini in po Kočevskem skupujejo, jih domá koljejo in ali na bohe devajo ali cele v Terst vozijo na prodaj. Bohi pa se tudi vozijo na Koroško. Ta kupčija je nevarna kakor vsaka s Terstom, zlasti pa tudi zato, ker vreme kaj rado robo kvari. Že marsikomu je dala po repu.

Zraven tega, da si ti in ti trgovci obertnijsko robo in pridelke skupujejo po posamesnih vaséh in hišah, imate Ribnica in Sodražica vsaka svoj teržni dan, Ribnica o pondeljkih, Sodražica ob četrtkih. Bolj obiskovan in torej živější je Sodraški teržni dan; ker lèsem razun domačih ljudi dohajajo tudi iz družih krajev bližnjih in daljnih.

Tudi svoje letne sejme imata obá imenovana kraja; in sicer Ribnica pet, namreč: 1. dan po novem letu (2. jan.), 2. pondeljek po beli nedelji, 3. o kresi (24. jun.), 4. pondeljek po sv. Štefanu (po 2. avg.), in 5. na sv. Matevža dan (24. sept.). — Sodražica ima pa tri sejme, namreč: 1. v pondeljek pred sv. Gregorjem; 2. sv. Marije Magdalene dan (22. jul.), in 3. sv. Terezije dan (15. okt.)

XI. Nekaj pravlic o Ribničanih.

V krajini izreki.

1. Povajst od zgübljenega kojna „novaka“.

Bug me je z veliko deržino požegnal; pomagati si pa ne morem drugači: samu anega kojna imam, in če čem dva imét', si morem še anega kúpit', pa dnarja naj. Ko bi se an dober človek dobil, da bi mi anih 60 gulđinarjev posódlil, si mislim. Hvala

Bogü, dobil sem anega prijatla, dal mi je 30 samih tolarjev, — sami šmarni tolarji so bili. — Šel sem tē, pa muj brat Andrajc v Kadlovec na semün, tu je blu okuli Velike noči, šla sva tē po semnü od kojna do kojna, nič naj blu pridnega blagá.

H srieči tē pride an türapoljec z anim „fuhsom“, no, naj bil „fuhs“, „kolfuhs“ je bil, zegorajle

farbe; sem djal, lej Andraje, ta bi bil po moji všeči, ima majhno glavo, kratek vrat, velike oči, de bi mu jih lahko s palico odbil, dolgo grivo, persa široka, kakor bik, čisto nogo, kakor svajča, rug ima koker „taler“, nepietih rieber, visok „biedernož“, lakotnice mali pedajn od kovka do malih rieber, riep je deržal, kakor bi imel pribitega, z ano besajdo: ta kojn je za pod siadlu, za tovoar, koker ga jest potrebujem čez Gotenišico v Bajte, de mi siadlu preveč nezaj, in nepraj ne sili. Vprašal sem tega jest Hervata: „Što cajnite vi onega maloga polrepa?“ Je djal: „Siedemdeset rajnski“. Potlej sem jest djal: „Tu, malu verlu preveč, ja vam dam 50 rajnski“. Šem si mislil, kaj se bomo dolgo martrali, „glihamo“ taku dolgu, de smo „zglihali“. Jest potlej kojna plačam, pa sva te šla precej z bratom iz Kadlovca ne Moderšpotok čez nuč, drugi dan pa do dumi; koker sem doma izrajtal, me pride „koštat“ z vsem ukup s „cirenko“ in s „šenkengo“ ane krajcarje več kakor 60 guldinarjev, do dumi. Ko sem ga damu pripeljal, so prišli sosajdje precej mojega „novaka“ pogledat, in vsakemu je dopal; — nu, sem djal, hvala Bogu, dober je, in jutri ga moremo podkovat, krotak je, pusti rad nogo vzdignit; — kovač mu je nové podkuve naredil, in smo ga dokovali, kovač mu je ne prajdnih nogah križice zepilil v znamenje, de je novak pervikrat podkovan, potlej sem mogel ne vsako nogo an bokal vina plačat ze „likof“, de se je rug bolj zemočil, in de se bodo podkuve bolj deržale.

Vse je zdaj duobru, samu poklaje naj; najsem muogel drugači, koker na pašo sem ga mogel spustit'. Pustil sem mu povodec ne glavi, in sem mu zgonec ne vrat privezal, pa sem novaka in starega kojna h kojnarju peljal. Djal sem: Jutri, tu je muj novak in stari kojn, daj en malu „ahtengo“ najn; sem ga še s žegnano vuodo poškrufil, in sem djal: „Pajdi srečnu. —

Drugi dan o poldne kojnar kojne damu prižene, stari je prišel damu, novaka pa naj; zdaj sem si mislil: Mlad je, moré se je z drugimi kojni spustil“. Šel sem tē po cajli vasi od kapka do kapka, novaka naj; uprašal sem kojnarja: Najsi nič vidil mojega novaka? — Ja, denes zjutraj je še bil per starem kojnu. — „Ja, novaka naj“, šel sem damu“. Djal sem svojemu bratu: „Andraje, pajdi, greva novaka iskat!“ — Šla sva tē ne siela pa na goli hrib; ne golem hribu sem djal: „Andraje! ukup ne smajva hodiť, pajdi ti gori ne verh požarnice, kjer je ankrat „šranga“ stala, od ondod pajdi po ložinskem puotu do križ puota, kjer se grie v ravni gost, od tam pajdi na vumek, potlej pajdi k staji in h ternjavi staji; potlaj pajdi h prajski, h rjavi persti, pa h matlovim dnarjem, od tam pajdi po cajsti do „puok-stuojna“, od tam pajdi na ravensko stezō v kočevska siela; od tam pajdi v naša siela, ne kačji hribec, od tam pajdi ze kuobel h gurajnemu ognišči, od tam v čertēž, ze uoberšič, ze kuoškimi njivami, k marinkinim lazcem do vratec; potlej pajdi čez leščevje, čez rieber ne zelnice, pa ne hrib h debeli črajšni, pa ne siela doli. —

„Jest griem pa ze grasovčevega Juožla ogradico, ze jaklovega Martinka ogradico in pa ze žihernovo

ogrado, ze male in ze vélike njive, za dlajnsko župnico in jaselnico, pa ne ložinske „faltuor“, od tam pa po ložinskem puotu nezaj ze vodene doli, ne goli hrib in ne sielih bova pa spet vkēp prišla.“ —

Šla sva tē, koker sva se bila zmajnila; in jest, koker tē griem proti zevujdnemu dolu, ka slišim; v ani dolini zgonec zebrenketā; in sem djal: „Ta zgonec je mojega novaka, tok zdaj vajm, de je v leti dolini; pa griem še popraj v uno dolino pogledat, mordē svojemu sosajdu dobru dajlu st'rim, če se je še kteri drugi kojn zgūbil; — potlej griem nezaj v dolino, ka vidim, de muj novak h tlam glavuó derži in se naj muogel nič gāniti, povodčeva gebica se je bila ze an štergelj zeteknila, de se naj muogel sam rajšit; — h srieči sem jest imel pipec pri šebi, de sem muogel gebico odraizat; — vse je blu poeptanu pod njegovimi nogami, on bi se bil rad rajšil, pa se naj muogel; — odvezal sem tē potlej „cūgelj“ od povodca, pa tē ga peljam prot' sjelam, ka tē zegliedam Andraja, ki grie doli čez rieber prot' zelnice, pa ga vprašam, če je niašel kojna? Pa mi je z glavo odmajal in pa z jezikom „če“ odgovoril. Jest ga čakam, ko pride, ga uprašam: „zekaj najsi povajdal, če si niašel kojna? — „Kaj ti najsem z glavuó odmajal in pa z jezikom „če“ neredil? — Preketa šiema, kedu te bo slišal in vidil tako dieleč? — He, preket buodi, še vieča šiema si ti, ki kojna ne „cūgli“ peljaš, pa mene uprašáš, če sem niašel kojna! — Imaš prav, Andraje; in taku, bodi ga Bug zahvaljen, novak je bil spet v rokah, in jest sem potlej vsem svojim sosajdom ta svēt dal, de nikoli naj trajba kojni ne glavi povodca pustit' in pa ne „štrik“ zgonca ne vrat privezat, temuč ne jermenec ali pa ne tertō, zetu, de se ne more kojn ne štergelj zeteknit'.

2. Kaj si je vse lončar skūsil?

„Vajste, kdur malu hodi po svajtu, nič ne vaj; jest pa muj lisec sva pa vre dosti svetā vidila, in marsiktero grenko požerla. Ankrat sva z liscem šla po Istri; se vaj de skuz Terst sva šla, pa nas je pred lajšo ana kruota ustavilu; zevpilu je: Holtberdja! Jest sem djal: Lonce peljam; — pa me naj rezumajlu, mogel sem it' v šišo ž njim. Pretetu ne buodi! Kaj bo tū? sem mislil, — če mēne zaprejo, kaj bo lisec počel? — Jest lonce peljam, pustite me, gaspud! sem djal; — pa zdaj sem bil še le seršena rezdražil. „Vošta vin!“ zevpije; jest sem pa djal: ne vozim vina ne, le lonce sva predajala z liscem po Istri, zdaj grieva pa skuz Terst damu. Na to so pa mene spustili, so pa lisca zaperli. Ti ubogu kljuse, ti, lačnu si, de kumaj gledaš, zdaj so te pa še v rešt dajli; kaku se mi smiliš. „Švorc“ je bil tudi jaku dober kojniček in marsikteri lonček mi je že zebaratal v Istri; jaku rad sem ga imel; ne zadnje se mi je bil hudū zemeril: vajste: kumaj sem ga bil nevadil stradat, mi je pa krēpnil, vajste, de, nu — tega mi vender lisec še naj sturil, in zdaj so ga v kajho dajli; kaj bom tel jest brez lisca domā; gaspud, dajte mi lisca nazaj, če ne — bom ano naredil, ki se vam ne zdí! „Ali greste rajš damu? „Lejte, kajpēk.“ — „Pa pajte,“ je djal kruota. — Povajte, kaj ste mislili nerediti, če

bi vam ne bili kojna dali?“ — „Lejte nu, družega bi bil mogel kupit“. —

Tu je bil lisec vesel, da je vender ankrat spet Terst vidil. Ali, pretieta taka vas, ki še kolca najma, de bi jest lisca priviezal nanj! Lejte nu, sem djāl, ki sem ravno v Terstu, morem vender kaj kupit, saj je tükej vse po cajni. Griem v štacüno; kar ugliedam ribnišku sajme notri, zlate ribe je predajalu. „Fantek,“ sem djāl, „küliko košta taka riba?“ „I, po krajcarji jih predajam; naj pa bo, vi, ki ste „loncman“ mi buoste pa dva dali za ano. — Vse lih je dobru, de ima človek prijatle po svajtu, — dajte mi nu ano. — Kaku se pa tu küha?“ „Precaj je kühanu in pečenu, de le ogen vidi.“ — „Fantek zedel si jo, po potu ne bo časa čakati.“ — Vajste, kumaj sem čakal, de me je lakot prijela; vzemem zlato ribo, — djali so, de ji je „arenk“ imé, — jo deržim pruti majseu in pravim: „Arenk, vidiš ogen?“ Pa pri ti priči mi je v lüžo palu. Se zeženem za njim, ga zgrabim za zadnje nogé in mu pokažem še ankrat ogen; pa kruota mi je začelu kvakat; — kruota, kaj boš kvakalu, saj si kühanu in pečenu, ker si ogen vidilu!

Tü vajste, de se gre čez Kras v Ribnico. Krašovci sò pa vsi vražji, samo glavuó imajo pasjo. Kumaj sem se jim prikazal, me je že zečelu ana kruota špotat. De pa mi lončarji najsmo, kar buodi, vre ves svajt vaj. — Pajt' sem se bil nevadil, ko je še „švore“ živel, zekaj bi se tüdi zdaj ne odrajzal.

Fantiček Postujte s tovari
De prašal bom vas
Ali imate gori
Iz ilovec bas.

Lončar Lês moreš mi priti
De mero bom vzel
Boš vidil na r . . .
Kako bo bas pel.

Fantiček Lončarji ste tiči
Vas dobru poznam,
Modrosti kojniči
Se skušajo z vam'.

Lončar Hi, šeece, hi bevček,
Hi lisec, hi pram!
Počakaj fantiček!
Boš v rokah vre nam!

Fantiček Ta mladega prama
Zesedi, ta gre,
K' je star od Adama,
Ga došel boš vre.

Lončar O krotka presneta!
Od jeze si unet!
Fant, sed' na sereta
In skušaj ga ujet'!

Fantiček Če hoč' te dobiti
Fantiča v precep
Mu mor' te deniti
Koprivo pod rep.

Lončar Že dost imam pota
Ne bom te lovil
Boš vidil ti, krotka
Ankrat boš dobil!

Fantiček Le srečno gonite
Kojniče na dom
Pa bajs prinesite
Jest küpil ga bom.

Vajste de, nu — v Postojno pridemo, me je pa an gaspud dražil; pa sem se mu bil tüdi dobro odrajzal.

Vprašal me je: „Küliko košta lončén bajs?“ Jest pa sem mu djāl: „Kaj me tu sprašujete, sa ga ne boste küpili?“ — „Ali le povajte, küliko košta?“ — „Vajste kaj, gaspud, mati županja v Čebrovi vasi so me tajli dvakrat v r . . pihat' zanj, dajte me Vi trikrat, pa bo vaš!“

Kumaj sva prišla z liscem damu, sem šel precaj na njivo, gledat, kakú oves zori. Pridem ne njivo, ka vidim, de mi č'jo ti pretéti bravci ves oves požert'. Le čak' te, kanalje, vam bom kmali pokazal. Grem damú, vzemem pükšo, jo nebijem in grem nad požerühe. Ko pridem spet ne njivo, poslušam, kaj se kruote majnijo: „Matevž, živi, živi, — ti tüdi, ti tüdi!“ Čez an čas: „Mi ga bomo, mi ga bomo!“ „Le čak' te!“ Napnem petelina. Pa kruote so „künštave,“ so bile ano ne „vahto“ postavile. Ko je tü vidilu, de sem pomeril, je zežvižgalu: „Švind!“ pa so vsi zletajli, pa so se vsi v ternje poskrili. Potlej so si pa klicali: „Matevž, Matevž! si še živ, si še živ?“ — Jest sem ti tüdi? „Ali si ga vidil, si ga vidil h . . ? De bi cerknil! de bi krêpal!“ E, sem djāl, ne bom vas strajlal, kruote, ste „künštave,“ bi mi znalu še kateru strajho zežgat'.

Andrikrat sem bil šel pa listje grabit. So pa ravno zelenove kruote zajce pregajnale. Majhnu čakam, kar se je bil zajec náme spüstil. O pretetu bodi! de bi imel pükšo pri sebi! Nestavim pa grablje, ka je počlu. Letim po zajca, pa je uže zelena kruota pri njem stalu. Zajec je muj, sem djāl, pa bi bilo kruota kmali náme zerežalu: „Kok se ti podstopiš naše zajce strajlat?“ — „Gaspud, jest najsem vajdel, de so grablje nebite.“

Črez nekaj dni je bilu prišlu pa ravno tista kruota kumpir desetinit; pa tüdi jest najsem püstil. Se je bilo pa vjezilu, pa je šlu damu. Drugi dan me pokličejo gnadljiv gaspud v grajščino in me z debelim očesom pogledajo: „Ali se rajs braniš kumpirjevo desetino odrajtat?“ — „Gnadljiv gaspud, rajs.“ — „Zekaj je pa ne daš?“ — „Zetú, de ne!“ — Neredi tükaj križ, de se püntaš! — V imen' Boga očeta, sinú in svetega Dühá, de ne dam!“ Tükaj ne popir neredi križ! — Kaj bom na popir križ dajlal, k' so me oča pa čelu učili.

3. Kaj Ribničanje o stvarjenji gorá mislijo?

Ali ne vajste, ankrat so nam bili tlako nepovajdali, de smo mogli z vseh krajev zemljo skúp nosit', in ne srajdi verta mogli smo an hrib neredit'; nanj so potlej šišico postavili, de so kruóte kvartale v nji. Šla sva ankrat z Anzeljnovim Maticem z Jürjeve bajte z domi, pa sva bila taku trüdna, da naji najso tajle nogé več nositi, sva se pa usajla. „Janez“, mi pravi Anzlov Matic, „pretetu so imajli opraviti, prajden so to goro vkúp zljakli!“ — „Matiček! ali ne vajs, de je ves svajt, pa tüdi hribe, Bug vstvaril?“ — „Pajdi, pajdi“, — mi odgovori, — šembrana gospóda je bila tlako nepovajdala, pa jih je mógel ubogi kmet vkúp znosit'.

4. Kaj se je pripetilo lončarju, ko je šel na božjo pot na Urbásovo goro?

Ravno ne male kavke dan zjutraj je blu, ko sva se s fantom zdomi odpravljala; vajste, ne božjo pot, ne Urbasovo goro sva se bla obljubila; po poti sva mislila pa še najkaj lune spečat'. Pa najsva veliko sreče imajla ne poti, če sva ravno ne božji pot šla. — „Fant“, sem djal, ali vidiš bridko martro tam le ne bukvi? Pajdi jo kúšnit, pajdi!“ Fantek zljazje ne drevo, že če bridko martro kúševat', — ka ga je ze žnoble popalu? Kaj sem tel? Če si Bug, spústi, če pa ne, pa derži! — sem djal sam pri sebi. — Sreča vender, de se je bil fant zmúznil. —

Kdor še naj hodil, ne vaj, kaku deleč de je Urbásova gora. Tri dni smo hodili, jest an dan, fant an dan, pa kojn an dan. Ne goro pridemo, in oglasimo se pri materi župánji, ter vprašamo, če bi ne tajli kojna čez noč imet'. „Zekaj ne“, so djali“ ali ga čte dèt' v štalo? Dajte nu“. — S fantom greva pa ne dile. Pol komaj sem izgovoril, sem vre spál, vajste, sva bla s fantom jaku trúdna.

Zjutraj ko zaslišim neku šterbavsanje, se zbudim, pogledam, ka se mi je že bajl dan zesvajtil. „Lejte nu, čas bo vstat; — fant, slišiš, zori se, zori“. „Oča, kam se bom zeril, ki je gola dila. — Dan se zori, dan, vstani!“ „O pretétu bodi!“ se praska fant —, oča, jest sem ne ani sami slami ležal, pa me vse kosti bolijo; kaku morejo še le vas kosti bólet', ki ste ne cajlem küpcu ležali!“

Drügi dan sva šla pa k maši, šla sva ranku (ravno ko) skuz ano ogrado v cerkev. „Lej, lej, fantek, zedajla sva jo“, sem djal, pri nas imajo gaspud „ereprester“ trikrat taku dolgo mašo, — tu se kar trije gaspudje napravljajo, vsaki bodo najkaj opravili, pa bo vèn. Zdaj požvenklja, in vsi trije pridejo drügi za drüгим; čüzajo, čüzajo, prajden starega gaspuda k altarju spravijo. „E“, sem djal, ta bo pa že napek, ranku ne vidi, svajtit' mu mórejo, pa še s perstom kazat'. — Ne tu pride še ana rdeča kruota v bajli srajci pa s palico v roki; kogar je pod nós dregnil, mu je bil krajcar dolžan, in kar v lonček mu ga je mógel dat'. „Fantek“, sem djal, nemara sva midva tüdi kaj dolžna, bajživa; — prajd pajva pa še pogledat, kje taku škripljejo“. — Greva, prideva ranku ne ano šüpo, in „kaj majnite“: aden je polajnu grizel, aden je pleče dergnil, aden je mesengaste klobase jël, aden je pa žlice zbiral, pa nobena naj bila ta prava: gosli so goslale, citre so citrale, orgle so orglale, bajs je pa renčal.

Po maši sva šla s fantom spet k materi župánji. — „Ali bosta kaj jüžnala?“ naji poprašajo mati župánja. — „I, lejte, kajpèk“. — „Ali č'ta sesedenega mlajka?“ — „Dajte ga nu!“ Sesedenu mlajku sva snajla, pa sva še gledala. — „Ali č'e ga še?“ — „Prinesite ga nu še ano latvico“. — Mati župánja nama prinésejo drügo latvico; pa je fantek še zmíram

gledal. — „E“, sem djal, sesedenu mlajku je dobru, še bi ga jël, pa me vre zdaj skerbí, kaku bom ne kojna prišel. — Vajste, ravno težko je bilu ne kojna prit', dvakrat sem posküšal, pa sem vselej nezaj cüznil. — „Tri sto svetnikov! pomagaj, de ne kojna pridem“. — Se zeletim, ná — sem pa čez kojna zletel. — „Holt“, pol naj jih precaj odstopi, sto in petdeset jih bó zedosti? — Se v drügo zeletim, pa sem bil ne kojni. — Ali med potjo me je b'lu prijelu; vajste, s kojna bi bil mogel it'. Pretetu ne bodi, s konja je lehkú, ali nanj, nanj se težkú pride. K sreči je bil tam blizi plót. Zepeljem kojna k ploti in stopim z ano nogo ne plot, z ano pa ne kojna, „Kaj bi b'lu, ko bi zdaj kdó prišel in bi rekel: „hi“. pravem sam pri sebi. Pa preteti lisec ima kaj tenká ušesa, komaj sem zrekel: „Hi“, se je uže prestopil, in jest sem bil ne tlajh. — „Oča“, pravi fantek, „jest sem vajdel, de bó taka; tri lonce ste bili sv. Antonu obljubili, pa mu najste nobenega dali.“ — Nu, kaj naj zedosti, da sem obljubil? — Nemara pa, de je fant vender prav imel, naj ravno taku nevümen kot so drügi, se vaj de, od mene se je dosti nevadil. Škoda de more domá krave past',

Ankrat sem ga šel zjutraj budit; djal sem: „Matevž! Matevž!“ — „Kaj je?“ — „Vstani!“ — „Kaj pa bó?“ — „Krave boš gnal past.“ — „Kakšno vreme je?“ — „Oblačnu“, — „Ali bo pa lilo, lilo!“ — Čez nekaj časa ga spet pokličem: „Matevž! Matevž! Oj Matevž!“ — „Kaj je?“ — „Vstani!“ — „Kaj bó?“ — „Krave boš gnal past!“ — „Kákošno vreme je?“ — „Malu je oblačnu, malu pa jasnu“. — „Ali bo pa dolg čas, dolg čas!“ — Pa mi je spet zespal. — Še v tretje ga kličem: „Matevž! Oj Matevž! ka ne slišiš?“ — „Kaj je?“ — „Vstani!“ — „Kaj bó?“ — „Krave boš gnal past.“ — „Kákošno vreme je?“ — „Čistu jasnu!“ — „Ali bodo pa šle, šle“. — Zdaj ga najsem tel več klicat', sem djal: „nar berž je bolnu kruota, naj si počije“.

5. O Ribniškem ognji.

Zdaj bom pa še tu povajdal, kaku je Ribnica gorajla, potlej pa nič več. Takú pretetu velik ogenj je bil, de so samo cveki ostali, pa najsem mogel še lüle zežgat'. Pri zadnji šiši so bili gaspud „ereprester“ ogenj panali, pa bi bil še plót kmali zgorel, ko bi ga ne bili ubranili. Drügi dan so bili prišli Dlanjci cveke pobirat', pa najsmo Ribničanje püstili; djali smo: „Cveke bomo že sami pobrali. Dlanjci so bili pa ranku hudí, jezili so se ne Ribničane, in so djali: „Bug daj in mati božja, de bi pri nas ankrat gorajlu, tüdi mi ne bomo vam püstili!“

Gaspud „ereprester“ so nas bili pa vse jaku pokrajgali in v pridigi hudú prijeli, udarili so bili ob prižnico in so djali: „Vé, kruote, ste vi bili preveč zečeli kruotit se, ze tu vas je Bug z debelim očesom pogledal in z debelim pavcem potipal. Jest vam toraj dam ta svèt: Več se ne kruotite.

XII. Poslednja čarovniška pravda v Ribnici.

Vvod.

Komur je znano, da je bila v Ribnici sežgana poslednja čarovnica na Kranjskem, se pač čudil ne bo, da pisavec, Ribniško dolino popisovaje, nekoliko spregovori o čarovniški vraži sploh in o čarovniških pravadah posebej.

S tem oddelkom svojega spisa ne mislim na nečast govoriti le Ribničanom, ampak sploh vsem bedakom, ki so kdaj verovali ali morda še verujejo na čarovnice. Bila je ta vraža sila na široko raztresena, in jako jako vkoreninjena med vsemi narodi. Zdi se mi pa, da dan danes zelo odjenjuje.

Moj namen tukaj ni, o začetku te vraže govoriti, in na dolgo in široko skazovati, kako da je neumna, bedasta, ábotna, škodljiva in pregrešna, saj se to v keršanskih podukih živo in prepričavno dopoveduje. Da se od resnice tega poduka popolnoma prepričate, Vam tukaj podam pravniško kervavo pravdo, ki jo v izvirnem spisu hrani Ribniški grad; poslovenil mi jo je iskreni rodoljub Karol Rudež, brat sedanjega lastnika grajščininega, Jožefa Rudeža. Pazno jo berite, vse okoliščine, zlasti poverhno obravnavanje sodniško in mučila z merzlo kervjo in zdravo pametjo prevdarjajte, in mojih opominov, semtertje vpletenih ne prezirajte, pa stavim sto na eno, da ne eden mojih bravecev ne bo te vraže verjel, mar več bo, tega sem prepričan, sleherni zdihnil: Hvala Bogu, da so že minili ti žalostni časi.

Kervava pravda

o zadevalh

Marine Šušarkove, Lucije Kerzničevke in Končarice (Skončarice).

Od 11. maja 1701.

Kriminalni zvezek št. 14.

„Leta 1701 tridesetega aprila se je začela kriminalna pravda zoper neke čarovniške osebe, ki so bile zaperte v Ribniški grajščini. Tako le se je ravnala:

Navadni sodnik (judex ordinarius),

Prisedniki (assessores):

Gosp. Janez Gašpar svetovavec (Rath)

„ Juri Lesar,

„ Peter Puželj,

„ Peter Vesel,

„ Andrej Mordaks, zastopnik deželske sodnije.

„ Janez kerstnik Ravnik, pisar pri sodnii.

o zadevi
Marjete Šušarkove.

Kako se pričujoča imenuje? kje je rojena? in kje stanuje?

Imenuje se Marina Šušarkova, in je tukej v Ribniškem tergu rojena, kjer tudi stanuje.

Koliko da je stara?

Okoli 40 let.

Kdo da so bili njeni starši in kako jim je bilo ime?

Oče da je bil Mikula Gnidica, po domače Česen imenovan; mati pa je to leto umerla, in ji je bilo Marjeta ime.

Ali je pričujoča omožena? ali ima kaj otrok?

Omožena je s črevljarjem Janezom Šušarkom, in ima šestero živih otrok, pa tudi zdaj je noseča.

Ali vé, zakaj da stoji pred sodbo?

Da ne ve, če bi bila kove reči kriva, dasi jo ljudje sodijo, da je čarovnica; ona pa da je v tej reči popolnoma nedolžna.

Ali je poznala Anko Zbačnikovko, Nežo Rusovka in Lucijo Kerzničevka; in ali vé, kam da so prešle?

Vse tri je prav dobro poznala; ko čarovnice so bile sežgane.

Ali se ni tudi ona vdeležila te hudobije; naj bi sama prostovoljno obstala?

Oné so s tem svojim pričanjem zoper mene svoje duše pogubile, ker nikakor ni tako, kakor so govorile.

Ali vé, da so te tri osebe do svoje smerti resnico tega, kar so o nji govorile, vedno terdile in da niso besedice preklicale?

Temu bodi, kakor si hoče; vender so krivo pričale. Vse hude duhove zaroti, da naj jo precej vzamejo, če je res čarovnica.

Ker ni hotla vjetnica o svoji pregrehi nič obstati, se ji je velelo, da naj gre zopet v svoje prejšnje stanovanje. Da se bo pa izpraševanje nadaljevalo.

Ravno tisti dan popoldne se je ta vjetnica v drugič izpraševala; ona pa je ravno tako odgovarjala, kakor poprej. — Ko je bila neke laži prepričana, — so ji naznanili, da ne bodo njene lažnjive terditve nič več porajali. Pa saj je bila tudi njena mati tej hudobi vdana, tako je že nekaj prič pričalo zoper njo. Pri vsem tem hudodelnica še vedno terdovratno taji.

Začasni sklep.

Ker Marina Šušarkova pri tolicih dokazih¹⁾ noče prostovoljno obstati svojega hudodelstva²⁾ naj se ona posadi na navadni čarovniški stol,³⁾ in potem naj se dalje izprašuje.

¹⁾ Kje so neki ti dokazi? jez jih v dosedanji obravnavi in preiskavi ne najdem; in ti, moj bravec, menda tudi ne. Ali so morebiti že toženje in sumi kake spriče?

²⁾ Kacega hudodelstva Marino Šušarkovo ti, moj bravec, krivo spoznaš, jez še nobenega drugega ne, kakor da se je bila sodnikom zlagala, pa menda bolj iz strahu, vedoč, kaj je čaka.

³⁾ Da veš, kaj hoče to reči, beri naslednje:

Čaroniški stol so imenovali mučilna orodja, s kterimi so zatožence, ki niso precej obstali, česar so bili toženi ali sumljivi, stiskali, mlinčili, raztezali, vili, vintali in žgali. To mučenje je imelo več stopinj, druga hujša od druge. — Perva je bila, da so mu pavca obeh rok djali med vinte, ktere so vedno privijali in pavca čedalje hujše stiskali, tako da so mu jih zmlinčili, t. j. vse njune koščice sterli in zdrobili. — Ako te bolečine niso stisnile priznanja,

Šestega maja se je ta obsodba izveršila, in vjetnica je potem, ko so jo cele tri ure terpinčili, to le pripovedovala: ⁴⁾

Ali je res, kar se je zoper njo govorilo?

Res je, da je čarovnica.

nastopila je druga stopnja: Druge vinte so mu deli na noge okoli piščali in meč, ter jih tako dolgo privijali, da je od prevelicah bolečin obljubil poterditi vse, česar ga dolžé, ali če te obljube ni bilo, da so mu vse kosti zdrobili. — Nastopila je potem tretja stopnja, ki so ji rekli raztezanje: Na herbtu so mu roki terdo zvezali z debelo vervjo, drugi njen konec so v škerpec, kateri je bil ali v strop pribit, ali na kak kol, déli, ga nategnili in ubozega zatoženca kviško potegnili tako, da ste se mu roki zavili in narobe obrnili nad glavo; da so mu bolečine zvikšali, so ga naglo do tal spuščali in zopet nazaj naglo potegovali; in če so ga hotli še bolj raztegniti, so mu težka železja na noge privezali in ga pustili po pol ure v višini na vervi viseti. — Za tretjo stopnjo pride četrta še hujša: Žveplo ali smolo so žgali, da so mu kapali na golo teló, ali pa so mu pod pazduho ali pod podplati ali kam drugam luč zažgali, ali pa mu za nohti na rokah in nogah zagojzde zabijali.

Kaj ne, ljubi bravec, da bi tega ne verjel, ako bi se vedilo le iz ustnega izročila davno preteklih časov; ali vse to se je godilo še pred 100 leti, popisovanje tega mučilnega orodja se semtertje še hrani in še celó orodje samo je še viditi v več mestih na Nemškem.

⁴⁾ Jezuit P. Friderik Spé, ki se je zoper to nečloveško in trinoško mučenje serčno vzdignil, tako le piše: „Denite sodnike same na tezo, in nas vse, pa se boste po tej poti prepričali da, smo vsi čarovniki.“ Kako to? „Krepki možje,“ Friderik dalje govori, „so mi pripovedovali, da si ni moč misliti hujše in nesterpljivše bolečine od raztezavnice, in raje bi, so djali, naj gersa in ostudniša hudodelstva, na ktera še nikdar nismo mislili, obstali, in še celó, ako bi bilo treba, desetkrat raje umerli, kakor šli še enkrat na tezo.“ — Kako je torej móгло drugače biti, kakor da se je pravda skoraj vsacemu zatožencu nesrečno iztekla. Kdor je tajil, — in kako bi bil mogel precej obstati, česar ni storil — je bil tezan, in je ali med tezanjem ali pozneje v ječi svojo dušo izdihnil, ali je, da bi se strašnih bolečin rešil, priznal, česar ni stopil, in bil je k smerti ognja obsojen. — Pač kaka prilóžnost sovražnim ljudém, ako so hotli maščevati se nad kom; zadosti je bilo izreči sum, da je kdo čarovnik ali čarovnica, in bil je na sodbó poklican, izpraševan, tezan in k smerti obsojen. Pa tudi deželске postave so zapovedovale sodnikom iskati čarovnikov in čarovnic. Zavolj tega so hodili ogleduhi po mestih in vaseh iskat jih. In česa je bilo treba, da je sum letel na koga in da je prišel v preiskavo? Ali le kacega natočevanja, ali da je komu katerikrat privoščil kaj hudega, in se mu je v resnici kaj pripetilo, ali da ni komu kdaj odkrito v oči pogledal, ali da je kdo predolgo spal, češ, da je bil pri čarovniškem ponočnem zboru, ali da je bil kdo preveč vesel ali prežalosten; kdor se je po vnanje pobožnega kazal, je hotel, tako so sumili, prikriti zvezo s hudičem; kdor je razuzdano živel, je pa očitno kazal to zvezo; kdor se je ustrašil, ko so ga prijel, zoper njega je pričala huda njegova vest; kdor je bil miren, brez vsega strahu, kdo drugi ko hudič mu je mogel dati ta mir. Kdor se je pri sami preiskavi ali med raztezovanjem krivega spoznal, je bil k smerti obsojen, ako je kdo živ preстал bolečine trinoške teze, bil je tudi k smerti obsojen, ker ga ni mogel pri življenji ohraniti hudobni duh. Kdor je kazal, da se mu smili tezani človek, bil je njemu enak, torej njegovega hudodelstva kriv; kdor je pri raztezovanji umerl, njemu je hudobni duh vrt vlomil, in bil je on pod vslícami pokopan.

Bravec ki morda še prav ne veš, kaj je čarovnija, misli si, kako ti smerti odides, ako se zopet oživé čarovniške pravde. O prežalostni časi, ko je raztezavnica čarovnike in čarovnice rodila!

Od kogá se je copernije naučila? ⁵⁾ kakó in kdaj se je je lotila?

Od Anke Zbačnikovke in od Neže Rusovke, ravno od tistih, ki so bile sežgane. Z njima je pred osem leti v jeseni pila pri sv. Marjeti, ko je bilo ondi žeganje. Nazaj gredé so jo bile k sebi povabile, rekoč, da bo, kolikor si more le misliti, veselja in kratkočasnosti vživala. Ko je bila v to privolila, da ste jo namazali po navadnih krajih z nekim mazilom; in na to da so vse kviško zletele. ⁶⁾

Kam da so bile takrat prišle, in kje so imele shod?

Najprej da so prišle na križ poti na zemljo, potem da so na goro Klek ⁷⁾ letele, kjer je veliko shodišče.

Koga da so tam našle?

Mnogo coperniških ljudi, pa tudi hudobnih duhov med njimi.

Kaj so vsi ti ondi počeli?

Pri dolgi mizi so sedeli, pa imeli različna vina, mesá in tudi družih jedil, kakor tudi belega, črnega in zelenega kruha. ⁸⁾ Tudi da so bili godci in piskači pri njih.

Kdo da so bili vsi ti in če jih je poznala?

Ptuji ljudje da so bili.

S kom se je ona ondi pajdažila in kdo da se ji je pridružil?

Dobila je tam ljubčeka, s katerim se je pečala.

Kako da mu je bilo ime in kdo da je bil?

On, ki ga je kakor za možá vzela, je imel sicer človeško podobo, pa je bil le vender hudoben duh; ime mu je pa bilo Henzelj.

⁵⁾ Po tem so sodniki vselej popraševali, da so kaj deležnikov zvedili.

⁶⁾ Navadno priznanje vseh, ki so bili v preiskavi zavolj čarovništva tezani, je bilo: da se jim je hudič v moški podobi prikazal, da so ga na kozlovih njegovih nogah spoznali; da jim je hudič obetal pomoč v vsaki sili in denarja, ki se je pozneje v gnoj ali črepine spremenil; da jim je prigovarjal, ž njim večno zvezo storiti; da so se mu poslednjič vdali, Boga pa preklinjali; da so hudiču obljubili, ljudém in živini škodovati; da so s hudičem in čarovniškimi ljudmi ponočne shode imeli na kadem hribu, (Slovenci se ve da na Kleku), ali v kadem gradu ali na pustinjah, da so ondi dobro jedli in pili, plesali in druge nerodnosti uganjali, da so na ta shodišča jezdili na krevljah, na metli, ali na kadem črnem kozlu, ali na konjih s pomočjo nekega mazila, da jih je hudič učil škodovati na zdravji ljudém in živini, točo ali viharje delati, kravam mleko jemati itd.

Od kod neki to, da so vsi, ki so bili čarovništva obdolženi, na tezavnici po vseh krajih in med vsemi narodi, kjer so bile take pravde v navadi, skorej enako govorili? Od kod drugod, kakor da je bila povsod enaka vraža o čarovništvu, ali da so trinoški natezovavci tezanim povsod dajali enak svet, kako imajo govoriti, da se rešijo raztezovanja.

⁷⁾ Slovincem je gora Klek navadno shodišče čarovnic.

⁸⁾ Kruha so omenjali menda le Slovenci, ker jim je sveta reč; na Nemškem so še naravnost rekli, da je bila gostija brez kruha in solí.

Če ni tudi plesala z njim?

Plesala.

Ali ni kake zveze z njim storila?

Mogla je Bogá in vse ljube svetnike zatajiti in njemu, namreč hudobnemu duhu, obljubiti popolnoma zvestobo ter se mu vdati z dušo in telesom, in pa kakor svojega Bogá častiti in moliti ga.

Kdaj se je to izverjenje zgodilo?

Precej pri prvem prihodu.

Za koliko časa?

Na veke.

Kdo jo je v to zapeljal?

Slaba tovaršija.

Kovo znamenje ima od njega?

Na levem pleči da jo je s kremplji do kervavega vprašnil in v svoj zapisnik zapisal.

Če je že kaj coprala?

Delala je točo, ki je z njo predlansko leto poljske pridelke poškodovala v tem kraju in proti Hervači.

Če tudi kove druge škode copernice ne delajo pri sejanji (o setvi)?

Da; spreminjajo se v ptiče in v predperte prestrežajo vse tisto zernje, ki ga sejavec naprej verže; in tako požene le tisto seme, ki zad za sejavcem pada.

Kam prestreženo zernje devajo?

V neko globoko jamo blizu Kleka.

Če tudi ona ni copernije naučila kogá? in kterega?

Nikoga.

Če ni presvete hostije nevredno prejela, je oskrunila, in na čaroniško goro nesla? Kdaj in kako?

Pred 3 leti jo je tukej v farni cerkvi pri sv. obhajilu po nevredno prejela in jo nesla na Klek.

Kaj so ondi z njo počele?

S šibicami so jo pretepale, da se jim je spremeni v dete, ki je na kviško dvigalo svoje ročice.

Kaj se je potem zgodilo? in kam da so ga potlej dele?

Z besedami so ga zasramovale; zlodju pa so vnovič zvestobo obljubovale ter ga molile. — Poslednjič pa so hostijo vergle v mazilo za letanje.

Kaj da so še sicer pri tem shodu počele?

Šle so po svojih družih opravkih in potlej se domu vernile.

Zatoženka naj zdaj pové vse, ki so se vdeležili čarovniškega hudodelstva; toda resnico govoriti, ker si sicer dušo pogubi — zamolčati nikogar, kateri je kriv, pa tudi nedolžnega ne imenovati? ⁹⁾

To da bo tudi storila, dobro vedé, da na to se opira zveličanje njene duše.

Zatoženka naj jih pové!

V Ribnici da so:

Marjeta, njena že umerla mati,
Lucija Bozbertovka (Vaservirtovka?) stara vdova,
Hanzelj Venčina,
Alenka Štancarca, vdova,
Mikula Gregorec, sicer Grega Erko imenovan.
Martin Mišnik, stari,
Anka, njegova žena,
Mihael Lamut, duhoven in beneficijat pri Novištifti.

V Gorenji vasi:

I. Jaklovka, vdova,
Neža Suhadolnikovka.

V Dolenji vasi:

I. Pavlek Šajbova žena, in une dve že sežgani zapeljivki.

Da je ne bo vest pekla, naj še poterdi, da je to res?

Vse je res.

Na to se je zatoženka zastran omenjenega duhovna dalje tako le izpraševala.

Če je res, da se je duhovnik, kterega je zatožila, čarovstva vdeleževal?

Vse je res, prav dobro ga je vidila na križ poti na polji in tudi na Kleku.

Kaj je ta duhovnik ondi počel?

Vse to, kar vse društvo. Jél, pil, pa plesal je in svoj sedež imel med najimenitnejšimi, ker se je štel med pervake. Greh mu je tudi, da sv. mašo bere in pravega Boga nosi v svojih rokah.

Težko je verjeti, da bi se duhovni vdeleževal tacih hudobij?

Naj bi le nekoliko premislili, kako hudobno je njegovo življenje in obnašanje, pa bodo lahko verjeli; saj se bo tako tudi več pritožeb pokazalo zoper njega.

Kaj tacega da od njega vé, naj vse pové?

Nikdo drugi, kakor on, je dobrega g. Jurja Fabra, tukajšnjega kapelana, zavolj necega prepira, ki sta ga imela, ošepil in okrulil; to je še zdaj viditi pri ubozem duhovnu.

Kakó da zatoženka to vé?

Ker že ves svet vé.

Kako, kdaj in kolikokrat da je g. Lamuta vidila na čarovskih shodiščih?

Skoz 4 leta, vselej kedar da je bila tudi ona ondi, zlasti pa pred dvema lotoma; ko so bile hude nevihte, ktere so vsi doljenski strani grozno škodo napravile; na križ potih in tudi na Kleku ga je vidila.

Kaj, da bi ta duhovnik tako imé imel tudi pri ljudéh?

Naj le poprašujejo povsod, kjer je že poprej bival, kakor na Oblokah, v Laščah, v Dobropoljah, in tudi zdaj pri Novištifti. Povsod je imel to imé; zato jo je

⁹⁾ Po deležnikih je bilo navadno vprašanje: prigovarjali so jim, resnico govoriti, in so jih vender težali le zato, da so iz njih iztisnili strašne laži.

pa tudi od povsod potegnil, kar je tudi zdaj storil, ko se je vernil v Černomel, svoj rojstni kraj.¹⁰⁾

Ali je to vse gola resnica, in če ni tega govorila zavoljo kovega sovraštva, kove zavisti ali jeze, ali kovega drugega vzroka?

Zavoljo čiste resnice in iz nikakoršnega drugega vzroka.

Na to so jenjali raztezati hudodelnico; izpraševanje pa se bo nadaljevalo.

Osmi dan mesca maja je bila hudodelnica zopet poklicana pred kervavo sodbo; ko so ji vse, kar je bila do sedaj obstala in povedala, od besede do besede prebrali, je vse za resnico spoznala in zopet potrdila, in sicer vse, kar je zadevalo nje in zatoženih deležnikov.

II.

Potem se je začela kervava pravda zoper Lucijo Kerzničevko, 3. dne mesca maja leta 1701. Poprej omenjeni gospodje prisednjiki so bili zopet pričujoči in pravda se je ravnala tako-le:

Kako da je zatoženki ime, kje je rojena, in kje da biva?

Njeno kerstno ime in priimek da je: Lucija Kerzničevka; rojena pa da je in da stanuje v Nemški vasi.

Koliko da je stara?

Okoli 60 let.

Kdo da so bili njeni starši in kako jim je bilo ime?

Martin Kerznič in njegova žena Marina, ki sta že oba mrtva. — Njen mož pa se zove Gašper, tudi Kerznič.

Če je omožena in če ima kaj otrok?

Ravno s tem Gašparjem Kerzničem; tudi ima še živih otrok.

Če je jetnici znano, zakaj jo je sodnija zaperla?

Da ne ve, zakaj.

Ali je zatoženka poznala sežgani Anko Zbačnikovko in Nežo Rusovko?

Obé je poznala.

Te dve ženski, ki ste obé spokorjeni umerli, ste jetnico ovadili, kakor da bi se bila tudi ona s čaranjem pečala. Ali je temu tako ali ne?

Da to ni res, in se ji to tudi ne more nikdar spričati.

¹⁰⁾ Ako ni hotel na tezo, kaj drugega mu je kazalo, kakor pobegniti jo iz okraja te sodije, k sreči je o pravem času še zvedil, da ga je Marjeta Šušarkova na tezavnici ko čarovnika zaznamovala.

Kaj je zatoženka pred tremi leti po svetem Jerneji imela opraviti, ko je s svojo hčerjo, Martin Dihurjevo ženo, tudi Šobarjevo imenovano, in s svojim otrokom, leta starim, bila ob enajstih ponoči pri sv. Marjeti v polji?

To ni res; ona je tisti čas doma bila.

Če ni res, da so jo njen mož Gašpar Kerznič, njen zet Martin Dihur in pa Andrej Divjak, kateri so vsi trije šli od Prigoriškega župana, ob tem času s hčerjo in otrokom vred dobili v prošni, kjer ste se prav po čaroviško vedli?

Lahko precej priseže, da temu ni tako.

Če ni res, da je obe njuni brat ogovoril ter jima rekel: ve čarovnici, kaj ob tem času tukaj delate? Zakaj mi tudi nedolžno dete zapeljujete?

Zatoženka oboje terdno taji.

Tukaj nič ne pomaga tajiti; ker je Dihur doma prišedši, obé doma dobil, jima rekel: Čarovnici, kaj sti že tukej? ter obé zatoženko in svojo ženo pretepel.

Tudi to vse taji.

Vsa soseska vé, da se potem celo leto niste mogli med seboj terpeti, ali tudi to ni res?

To ni res; mož in zet sta bila tako pijana, da nista vedila, kaj sta govorila.

Ker je jetnica tajila vse, je bila zopet v ječo peljana. Izpraševanje pa da se bo nadaljevalo.

Ravno tisti dan prideta pred sodnijo Martin Dihur in Andrej Divjak; po dolgem izpraševanju pa nista hotla nič povedati, in sta se s pijanostjo izgovarjala. Ravno tako Prigoriški župan Peter Bojec. Tudi zatoženka je vedno tajila, kakor poprej.

Četertega dne tega mesca so zatoženko dalje izpraševali; mislila je, da bo s strašnimi prisegami vse ovade utajila; zato se je ta začasna obsodba storila:

Začasna obsodba.

Ker je zoper Lucijo Kerzničevko dovolj dokazov (ovad), ki jih pa neče priznati, naj se ona posadi na navadno klop za čarovnice; in potem na dalje izprašuje.

Še tisti dan se je ta začasna obsodba zveršila, in omenjena hudodelnica je po terpinčenji, ki je 22 ur terpelo, naslednje priznala:

Če so resnične zatožbe in če prizná tudi ovade, da je namreč tisti čas na njivi prosó nabirala?

Da bi bila prosó nabirala, zatoženka taji; zatožbe pa da so resnične.

Od koga da se je čarati naučila? kje in kedaj se je je lotila?

Neža Rusovka da jo je zapeljala pred tremi leti. Ko je namreč šla iz Dolenje vasi domu, da jo je tista Rusovka srečala ter jo na pojedino povabila. In ko je v to privolila, jo je po navadnih krajih namazala z necim mazilom, in na to ste obé kviško zletele.

Na katerem mestu da se prav za prav najbolj shajajo?

Na križ potih, pa na gori Kleku, kjer se jih je največ zbiralo.

Kaj da je tam vidila?

Velik grad; v njem vse polno možkih in žensk in tudi hudih duhov v človeški podobi.

Kaj da so vendar ondi počeli?

Imeli so veliko pojedino in različnih jedi in pijač; imeli so tudi belega, črnega in zelenega kruha. Kar je bilo imenitnejših, so zgorej sedeli za mizo, od zdalej pa nižji ljudje, in med temi tudi zatoženka.

Kov posel da je ona ondi imela?

Mogla je na glavi stati in svečo deržé unim pri mizi svetiti.

Kaj da so po ti pojedini počeli?

Plesali; in to tudi zatoženka.

Kdo da je bil njen plesavec, in kako mu je bilo ime?

Nek hudoben duh, v človeški podobi; Urban mu je bilo ime.

Kdo da ji ga je preskerbel?

Ravno ta Rusovka.

Če je kovo zavezo s hudobnim duhom storila? kakošno? in kako da jo je storila?

Mogla mu je dušo obljubiti in ga za svojega boga in gospoda spoznati.

Kaj da je bilo s pravim Bogom in s sv. katoliško vero?

Vse to je mogla zatajiti.

Ali ima po tej zvezi kovo znamenje?

S parkljem jo je na herbtu vprasil in potem z njeno kervijo zapisal v svoje bukve.

Če je tudi kove copernije uganjala? kakošne in ktere?

Da; z strašno točo, ki so jo na Kleku iz kvaternega pepela pa iz neke moke delale, so poljske pridelke poškodovale.

Kdaj in kje da so to škodo delale?

Pred dvema letoma, v Kočevskem, Černomeljskem in Metliškem kraju.

Kaj da imajo od tacega poškodovanja?

Po toči vzeto žito v neko globoko jamo pod goro Klek nosijo in iz njega po zimi kruh pečejo.

Kako da žito še jemljó?

Kedar seje kmet, spreminjajo se v različne ptice, kakor: v vrane, srake, krokarje; in prestrezajo zrnje, kar ga pade pred sejavca.

Iz česa da delajo mazilo za letanje? in kdaj in kje da ga večidel delajo?

O teh časih: o binkoštih, o veliki noči, o sabotah in veliki petek zvečer. Takrat tje prinesejo presveto hostijo, ženskega masla in otročjih serčic.

Če je tudi ona kdaj tje nesla presveto hostijo?

Samo enkrat.

Kje da jo je dobila?

V Dolenji vasi v cerkvi sv. Lenarta pri sv. obhajilu.

Kaj da so ž njo počeli?

Preklinjevali in neusmiljeno zasramovali so jo, potem pa v mazilo vergli; na levo stran mešali, Bogu se odpovedovali in hudiču zvestobo v novič obljubovali.

Če ni tudi ljudi morila in serc za tisto mazilo nosila?

Tega, da ni nikdar storila.

Če še kaj vé, naj vse pové?

Da nič več ne vé.

Zdaj pa naj zatoženka pové vse, ki so se vdeležili tega hudodelstva toda nikoga po nedolžnem; ravno tako pa tudi nikoga, v resnici krivega, ne prezreti, ker bi si sicer dušo pogubila.

Vse hoče po svoji vesti ovaditi.

Naj bi tedaj to storila!

V nemški vasi:

Alenka Nosanka, sredi vasi,
Marjeta, Petričeva žena,
Mikula J.,
Njegova žena, Turkova hči, Marjeta,
Marina, hči zatoženkina,

V Ribnici:

I., ranjke Česnovke hči,
Rusovka in Zbačnikovka,
Anka J., Česnovkina hči,
Marina Šušarkovka, tudi njena hči.

Potem so jenjali hudodelnico terpinčiti ter so jo zopet v ječo odpeljali; izpraševanje pa se bo nadaljevalo.

Peti dan tistega mesca ob desetih zvečer je hudodelnica strašno skušnjavo imela, tako da, ako bi ji ne bi bili o pravem času na pomoč prišli, bi jo bil, kakor je rekla, nekdo ubil. Zato so bile dobre straže postavljene, da se ne bi kova nesreča zgodila. Pa vse ni nič pomagalo. O polnoči se je v hudodelnični ječi, kakor tudi v gradu in po tergu strašan hrup zagnal: slišali so volkove tuliti, in v ječi rjoveti in praskati, kakor da bi bili medvedje in mačke v nji. In ob dveh popolnoči so dolžnico z zavitim vratom mervto našli.

Deveti dan tega mesca se je Marini Šušarkovi smert napovedala. Opominjana je bila k pravemu kesanju in pokori. Tudi duhovni pastir je bil k nji poklican.

Enajsti dan tega mesca se je Marina Šušarkova vpričo gospodov in prisednikov poslednjič skrivno in javno izpraševala; in zdaj je hudodelnica dve osebi, t. j. Anko, starejšega Martina Mišnika ženo in Alenko Štancarjevo vdovo izvzela, rekši, da ji je ovadila, ker je bila na nji huda. Kar je pa rekla od vseh drugih je do svoje smerti terdila. Potem se je nad njo enoglasno sklenila ta-le sodba:

Cesarski kervavi sodnik.

Prisedniki:

Gosp. Janez Gašpar svetovavec,
 „ Jakop Križnar, oskerbnik na Bregu,
 „ Juri Lesar,
 „ Peter Puželj,
 „ France Pregelj,
 „ France Papež,
 „ Janez Pucelj,
 „ Peter Vesel,
 „ Jakop Nosan,
 „ Adam Šorman,
 „ Peter Pucelj,
 „ Juri Pucelj,
 „ Andrej Mordaks, zastopnik deželne sodnije.
 „ Janez kerst. Ravnik, notar.

Glavna ali zadnja obsodba:

Po postavi Božji in po cesarskih zakonih je Marina Šušarkova, ker je vse, kar se je razodelo po natančni preiskavi, ki je bila po redu kervave sodnije ravnanja, sama spoznala, da je kriva mnogih hudodelstev, kakor: copernije (čaranja), s čimur je Božje in cerkvene zapovedi prelomila in tudi blagó svojega bližnjega poškovala; da je pravo katoliško vero zatajila, presveto rešnje teló zasramovala in se celo hudiču zapisala, drugim v izgled obsojena: da naj se pelje na navadno sodišče in ondi s cesarskim mečem ob glavo dene. Njeno truplo, kakor tudi truplo Lucije Kerzničevke, ki se ima iz zemlje izkopati, naj se na germado verže, popolnoma sežgè, da bo prah in pepel.¹¹⁾

Terdovratna Končarica naj se pa še v ječi derži, da se bo o nji dalje preiskovalo.

Pri cesarski kervavi sodbi za pravično spoznano.

Dano v Ribniški grajščini 11. maja 1701.

Janez Juri Gottscheer l. r.,

kervavi sodnik.

¹¹⁾ Kdor je le kolikaj pazno bral poverljivo in mučilno obravnavo te pravde in glavno obsodbo, ne bo mu treba dokazovati, da ste bili Marina Šušarkova in Lucija Kerzničevka po nedolžnem k smerti obsojeni, marveč mislim, da je slehern s pravično nevoljo napolnjen do žalostnih tedajšnjih časov in deželskih postav, do čarovniške vraže in neusmiljenih ljutih

sodnikov, in da se mu globoko v serce smilijo vsi domači in ptuji, ki so bili tako po krivici terpinčeni in umorjeni, in koliko taci je bilo! Lasjé bi vam vstali po koncu, ako bi vedili njih število. Le trinožni sodnik Baltazar Vos se je očitno hvalil, da jih je že čez 700 obsodil na germado, in se nadjal, da pride čez tisoč. V Lindhajmu na Nemškem jih je bilo zmed 540 prebivavcev 30 obsojenih in sežganih. —

Ali ni bilo katoliške duhovščine, da bi se bila vzdignila zoper to strašno vražo in zoper čarovniške pravde? — Ali ji je pa morebiti sama bila vdana? — me boste vprašali, kaj ne?

Duhovščine ni manjkalo, in bila je sploh povsod zoper to vražo in njene pravde: Ali njenega glasú niso poslušale ne oblasti deželske, ne trinoški sodniki. — Duhovni, ki so se zoper to ne le nekeršansko, ampak sploh nečloveško trinoštvo z nevarnostjo svojega življenja očitno borili, so zlasti: Korneli Los († 1593), jezuit P. Friderik Spé († 1653) in jezuit P. Adam Taner († 1632). Najbolj je vraznemu svetu oči odperl P. Friderik Spé s svojimi bukvami, ki jih je pisal zoper čarovniške pravde ter dal l. 1631 v Rimu natisniti.

P. Friderik Spé, baron, sin jako čislanih staršev, rojen, l. 1595 v Kajsersvertu na spodnjem Rennu, pripoveduje, kako ga je serce bolelo zavolj čarovniških pravd. V dveh letih (1627 in 1628) je on sam več ko 200 nedolžnih oseb obel spolov, vsacega stanú in vsake starosti spremljal na germado. Koliko žalost nad nečloveškim trinoštvom in koliko usmiljenje z ubožimi obsojenci je on imel, si bravec, lahko posnameš iz tega, da so se mu v teh dveh lélih, kakor sam pravi, pobelili lasjé. Torej si ni mogel več sterpeti, in v nevarnost svojega življenja je deželskim gosposkam pisal omenjene bukve, v kterih je strašno gujusobo in nespametne postav čarovniških pravd svetu dokazal. V teh bukvah nadalje „blagruje mertve, ki so nedolžni terpeli strašne muke, milva vse žive, ki so v vedni nevarnosti, nad vse srečni pa so“ pravi Friderik, „oni, ki niso rojeni, da jim ni treba gledati nečloveškega trinoštva in hudodelstev, ki se godé pod solncem.“ Sicer se s perva ni veliko porajtalo na te bukve, vender so pa kmali začele roditi dober sad, vraža je jela nekoliko odjenjevati, in tako tudi pravde. Pervi, ki jih je na Nemškem odpravil, bil je Friderikov osebni prijatelj Janez Feliks Schönborn, Moguntinski volilni knez. Njega so jeli posnemati drugi; toda počasi je šla ta reč, kakor vsaka, ki je jako vkoreninjena. Še le sredi 18. stoletja so popolnoma povsod jenjale. Torej ta Ribniška čarovniška pravda, akoravno zadnja na Kranjskem, na svetu ni bila poslednja.

S čarovniškimi pravdami pa, žali Bog, vraža še ni jenjala. Človeštvu sploh, še bolj pa katoliškim kristjanom na sramoto moramo spoznati, da še gospoduje po svetu sploh, in tudi še med Slovenci. Morebiti bo ta spis saj nekoliko dosegel namen, ki sem ga imel pri tem spisovanji. Le nekoliko zdrave pameti, merzle kervé in verskega poduka je pač treba, da se iz te in vseh družih pravd, tej enacih, do dobrega prepričaš, kako neumna in nespametna da je vraža o čarovnicah.

U 25973